

INTERVJU SA RAMADANOM ĐELJOŠIJEM

Stari Trg| Datum: 25. maj 2021.

Trajanje: 136 minuta

Prisutni:

1. Ramadan Đeljoši (Intervjuisani)
2. Anita Susuri (Vodila intervju)
3. Korab Krasnići (Vodio intervju)
4. Besarta Breznica (Kamera)

Simboli u transkripciji, neverbalna komunikacija:

() – emocionalna komunikacija

{ } – sagovornik objašnjava nešto gestikulacijom

Druga pravila transkripcije:

[] - dodatak tekstu kako bi se pomoglo razumevanje

Fusnote su dodaci koji pružaju informacije o mestima, imenima ili izrazima.

Prvi deo

Anita Susuri: Ako možete da se predstavite, da nam kažete koje godine ste rođeni, nešto o vašoj porodici, vašem poreklu?

Ramadan Đeljoši: Ja sam Ramadan Đeljoši, rođen 10. 3. '60, rođen sam u Mitrovici. A potičem iz Čubrelja, ako... opštine, iz Drenice. Tako da, mi smo svi ovde rođeni, moj stari je tada radio ovde u "Trepči", u "Trepči" u to vreme, i mi smo odrasli, školovali se, tri brata i tri sestre.

Anita Susuri: Kako se desilo da dođu iz Drenice u Mitrovicu, jer zbog posla ili zašto?

Ramadan Đeljoši: Moj deda, dakle moj tata je imao samo jednog brata, moj deda ih je tada odveo u Mitrovicu, deda se naselio u Mitrovici u to vreme, u selu gde su sagradili kuće. Moj stari je imao negde 18 godina u to vreme, kad su se preselili, a stric je imao dvanaest godina. Kako su mi [pričali], deda, znaš, kako su se u to vreme preselili. Onda kada je moj tata napunio 20 godina zaposlio se kao policajac, u miliciji u to vreme.

Odveli su ga iz Mitrovice u Prištinu, završio je neku obuku i otud su ga odveli za Prizren, moj tata je bio mlad. I radio je deset godina, nakon deset godina oženi se tamo sa mojom majkom. I tako dođu u Mitrovicu, i kad su došli u Birovo u to vreme, rekao je: "Rudarska plata bila je jako visoka, čak tri policijske plate" u to vreme, u to vreme. I rekao je: "Odlučili smo zajedno da ostavimo posao i zaposlili smo se u rudniku "Trepča" ovde u Starom Trgu.

Anita Susuri: Šta je on radio ovde?

Ramadan Đeljoši: On je radio kao visokokvalifikovani rudar. Otvarali su hodnike u rudniku, dakle kvalifikovan, bio je dobar rudar. I, znači, on je radio do '81. godine. Ali nakon demonstracija, ja u to doba, u to vreme, otišao sam kao mlad u Sokobanju i radio sam jedno dve i po godine, onda su ovde tražili radnika sa iskustvom, 80 radnika u to vreme. Tako da, ja sam imao iskustva, ispunjavao sam

uslove i otac mi je rekao: “Da dođeš ovde da radiš na mom mestu”. Tako da sam se ja, ovde u Starom Trgu, zaposlio ‘81.

Anita Susuri: Često sam čula da se to dešavalo, posao bi ostavio deda ili neko iz porodice i nastavljao je neko drugi, da li je uvek bilo tako?

Ramadan Đeljoši: Da, ovde u “Trepči” u vreme bivše Jugoslavije, smatram da je Komunistička partija tada imala taj cilj, ali u Starom Trgu to je bilo tradicija, ode otac, zaposli se sin. Tako da, kao što rekoh, krajem ‘81. sam se zaposlio na očevom mestu. Predao mi je ključeve, orman i sve to, popeo se gore gde su bile kancelarije, prijavio se i otišao u penziju. Kad je tata otišao u penziju, dali su mu tri zadnje plate, ručni sat, veoma skup i lep. Jedan poklon od zlata onako {pokazuje rukama veličinu} dosta velik. I tri plate, da, tri zadnje plate su dali mom starom u to vreme.

Anita Susuri: Htedoh da se vratim na vreme kad ste bili mlađi, u detinjstvo, vaš je otac tada radio kao policajac, onda u rudniku, kako se vama činilo kad je on pričao o svom radu ovde, šta ste vi mislili o tome, o čemu vam je pričao?

Ramadan Đeljoši: Da, on je rekao: “Zato što sam iz Mitrovice, da ne bih putovao do Prizrena, znači daleko, kao drugo, plata, u to vreme jedna plata iz ‘Trepče’ je bila koliko tri plate policajaca”. Jer nisu toliko voleli, bežali su od rudnika u to vreme, bilo je teško. “Meni je to odgovaralo, jer sam došao kod porodice, kući, bile su bolje plate” u to vreme. On, nakon što je otišao u penziju, živio je još deset godina, više...

Anita Susuri: Kako se vi sećate, na primer, kad se vraćao s posla, da li je bio skroz crn, ili su se ovde čistili [prali]? Čega se vi sećate?

Ramadan Đeljoši: Često se kupao, čistio se kući znaš, često se čistio kući. Jer nije bilo daleko. A, “Posao”, govorio je, “bio je težak u to vreme, alati su bili slabiji, nije bilo tehnike”. Čak je pričao kako su negde i kolicima nosili rudu, toliko su bili niski hodnici, nisu bili kako treba i bilo je teško, govorio je: “Težak posao”. Ali polako, dok se unapredilo, doneli su novu mašineriju i nastavilo se.

Anita Susuri: Koliko je tada bilo horizonata?

Ramadan Đeljoši: Tada je bilo osam horizonata, osam. Deveti, deseti i jedanaesti su se kasnije otvorili, kasnije.

Anita Susuri: Vi ste sigurno detinjstvo proveli u Mitrovici, kako se sećate grada Mitrovice, kakav je bio?

Ramadan Đeljoši: Grad Mitrovica je bio industrijsko mesto u to vreme, sa onim starim stvarima. Dakle, postojala je džamija onamo preko mosta, sad ne postoji. Ova džamija gde je sagrađena, tu je bila reka,

kako da kažem, Ljušta smo je zvali. Bilo je neke lepote, gledao si vodu kako ide i to, sad se mnogo promenilo od tog vremena, dakle nije to to. Gde je Ibar, tu je bila jedna vodenica, sećam se kao dete, tu smo mleli brašno, baš je bilo tu kod mosta, sećam se kao danas.

Anita Susuri: Čega je još bilo? Grad Mitrovica se razlikovao od drugih gradova Kosova, bio je razvijeniji.

Ramadan Đeljoši: Bio je razvijeniji zbog "Trepče". U Mitrovici je bila fabrika akumulatora, bila je fabrika otpada. Ja se sećam da je sto vagona voza bilo prepuno akumulatora i tu je pisalo: "Ide u Rusiju", tako se pričalo. Znači, toliko velika prodaja, 13 hiljada i nešto radnika je imao kombinat, 13 hiljada i nešto radnika.

Anita Susuri: Da li se sećate nečeg drugog kao dete? Kako ste provodili vreme?

Ramadan Đeljoši: Ja sam završio osnovnu školu u Mitrovici, školu "Avdula Šabani", nekih pet godina. Otud smo se onda preselili u Šipolje¹, jer kad se otvorio ovaj Tunel, tu sam imao kuću na onoj strani Tunela, baš tu gde je most tu smo imali kuću, tu smo se rodili, tu smo odrasli. Pet godina sam tu završio školu "Avdula Šabani", onda smo se preselili u Šipolje, tu sam nastavio, i onda sam upisao prvu godinu tehničke škole. Skoro sam završio, jedan drug se tamo zaposlio u Sokobanji u Srbiji, bio sam mlad i došla mi je prilika, ostavio sam školu i otišao sam i zaposlio sam se.

Anita Susuri: Znači, na drugoj godini [škole] ste otišli...

Ramadan Đeljoši: Prvi, prva godina, prve godine.

Anita Susuri: Kako, kako... da li je za vas bilo teško da donesete tu odluku?

Ramadan Đeljoši: Da, kao mlad...

Anita Susuri: Kako je došlo do toga?

Ramadan Đeljoši: Jedan drug, dobro, bio mi je i komšija, on je otišao i zaposlio se tamo. Došao je na odmor, rekao je: "Traže radnike", kaže mi, "i dobri su uslovi". Onda mi je pričao o nečemu i kao mlad sam priželjkivao neke stvari tamo. Uslovi su bili drugačiji za nas mlade u Mitrovici, tako da sam odlučio da odem tamo,, napustio sam školu. Roditelji nisu ni znali, niti iko u to vreme, sve dok se nisam javio da tamo radim, i tako.

Anita Susuri: Niste im uopšte javili da idete?

¹ Naselje u Mitrovici.

Ramadan Đeljoši: Ne, ne, ne, ne, jer sam napustio školu, napustio sam školu. I zahvaljujem se pokojnom [ocu], tada je bilo deset crvenih banki od papira, uvek mi je ostavljao tu kod glave, rekao je: “Za neki burek, za paklu cigara”, jer je mislio da pušim, i ostavljao mi je tu, svako jutro mi je to ostavljao samo da završim školu. On je imao merak, ali eto.

Anita Susuri: Kakav je bio taj dan kad ste odlučili da odete?

Ramadan Đeljoši: Došao je tokom odmora, izašli smo u Mitrovicu, tada su bili neki sokovi, zvali su ih oranžada, bile su male [flaše]. I seli smo na jedno mesto da popijemo po jedan takav sok. “Dane”, rekao mi je: “ja ću otići za tri dana, izvadi ličnu kartu i ako hoćeš dođi”, rekao je: “ja ti garantujem za posao i prenoćište i za sve, i odmah ćeš početi da radiš”. To je bio rudnik uglja, i otišli smo.

Tako da, tamo nas je bilo šestorica Albanaca, živeli smo dobro, bili smo na jednom mestu, čuvali smo jedan drugog sve do ‘81. Kad su bile demonstracije ‘81. na Kosovu, ponudila mi se šansa ovde jer sam imao iskustva, prihvatili su nas i došli smo ovde. Bedri Peci iz Boljetina, ja Ramadan Đeljoši, zaposlio se Azem Azemi iz Kčića, sada pokojni, umro je, došlo je troje nas, i tu smo se zaposlili, vratili smo se odande.

Anita Susuri: Pomenuli ste te izlaske sa drugovima, da ste pili sokove, kakav je bio život za mlade u to vreme, za vas? Kako ste provodili vreme?

Ramadan Đeljoši: Bilo je, nije bilo onoga, kako da kažem, bilo je lepše, znaš, jer sad, jer u to vreme mi nismo ni mislili o politici, ni ove stvari što su se desile, retko, nije bilo toga, nismo čuli, nismo imali ni telefone da čujemo šta se dešava u Uroševcu, šta se dešava u Prištini, bez informacija.

Anita Susuri: Čini mi se da ste u srednjoj školi bili tokom ‘70-ih... i...

Ramadan Đeljoši: ‘78...

Anita Susuri: Dakle, situacija je bila malo bolja?

Ramadan Đeljoši: Više, više... pa, tada nije bilo, nije bilo ovih...

Anita Susuri: Da li ste tada, na primer, imali neku kulturnu aktivnost, bilo sa školom ili da ste sami išli?

Ramadan Đeljoši: Da, da, tada je bilo, tada su po školama održavali koncerte, programe, išli smo po školama, u Zvečan, u školi u Šipolju, održavali su se neki programi dok smo bila deca mi smo to gledali i tako.

Anita Susuri: Kao mladi, da li ste negde izlazili, čime ste se bavili?

Ramadan Đeljoši: Dobro, u to vreme, ja sam malo vežbao i boks, znaš, to mi je išlo. U to vreme je bio Ljah Nimani, Sefedin Braha i tako, da sam malo bolji u tim stvarima, prešli smo onamo, zaposlili se i ostavili smo te stvari. U to vreme kao mlad.

Anita Susuri: Kad ste pošli u Srbiju, da li je to prvi put što ste putovali van Kosova?

Ramadan Đeljoši: Prvi put.

Anita Susuri: Kako vam se činilo to putovanje? Otišli ste vozom?

Ramadan Đeljoši: Ne, autobusom. Mitrovica-Priština, iz Prištine je bio autobus za Niš, iz Niša smo prešli Aleksinac, Sokobanja.

Anita Susuri: Kako vam se činio taj put?

Ramadan Đeljoši: Nisi znao kuda ideš, onaj drug je znao, a ja nisam, bio sam mlad. I otišli smo tamo, kad smo otišli stan je bio dobar, spavali smo tu kod njih. Sutradan ujutru, prijavili su me kod direktora, taj direktor je bio Slovenac. Tako da je nas Albance dosta štutio, znalo se, ko je mislio da će da dođe ovakvo vreme, on nas je čak od tada nekako držao blizu.

Anita Susuri: Da li ste konkurisali ili ste samo otišli?

Ramadan Đeljoši: Ja sam otišao u njegovu bazu i rekli su: "Primamo radnike". On me je prijavio kod direktora: "Došao je jedan mladi radnik i tako". I otišli smo zajedno tu: "Daj mi ličnu kartu, moraš da dobiješ boravište ovde", jer sam morao da imam boravište da bih pošao da radim. Tako da sam se unutar tri dana odmorio, onda sam odmah počeo da radim.

Anita Susuri: Kakav je bio posao?

Ramadan Đeljoši: Rad je bio dosta težak tamo, težak posao, ugalj, prašina, mi smo bili mladi, nismo mnogo razmišljali, radili smo tamo sve dok mi nije došao poziv za vojsku u to vreme, kao stanovniku tog mesta. Došao mi je poziv da idem u vojsku i otišao sam za Pirot, u Pirot, nakon što sam završio vojsku vratio sam se, radio sam, radio sam još šest-sedam meseci, ne znam. Onda je stari otišao u penziju zvao me je i tako smo odlučili.

Anita Susuri: Dok ste živeli tamo u Srbiji, da li ste primetili neku razliku i kako su vas tretirali?

Ramadan Đeljoši: Tamo kad smo bili mladi nije bilo ničeg, kao i u Mitrovici, niko nas nije ni pogledao... tada je sindikat "Trepče" doveo radnike tu, jer tu su te banje za disanje, za astmu, za sve

što čovek mora... za kosti, i dolazili su odavde, sreo sam mnogo radnika odavde. Nakon što sam se zaposlio, prepoznali su me, znaš. I dolazili su tamo, nije bilo ničega u to vreme. Znači, išli smo po kafićima noću, izlazili, šetali se, niko nas nije vređao, niko... znaš, čak ne znam ni kako da kažem, jednom rečju nekako su nas voleli, znaš, kao mlade i tamo gde smo radili.

Anita Susuri: To sam htela da vas pitam, vi ste mi rekli da niste mnogo izlazili, možda je tamo bilo više noćnog života, više živahnosti...

Ramadan Đeljoši: Tamo da, svake noći smo bili slobodni, svi smo se okupljali, izlazili smo tamo.

Anita Susuri: Kakva je bila komunikacija sa porodicom?

Ramadan Đeljoši: Nikakva, samo kad smo dolazili, nismo imali ni telefon niti išta tamo, samo kad smo dolazili tokom odmora. Desilo bi se da uđemo u kola, krenuli bismo se u subotu, nedelja je bila slobodan dan, čim završimo prvu smenu, došli bismo na dan-dva i vratili se.

[Ovde se intervju prekida]

Anita Susuri: Kad ste se vratili ovde, da li je bilo neke promene u vašem životu, kako ste nastavili? Da li ste primetili neku razliku?

Ramadan Đeljoši: Ne, ne, jer sam ovde došao kući, što kažu, kod moje porodice. Došli smo zajedno, ta tri drugara sa kojima sam zajedno bio tamo. Tako da, ja nisam toliko poznao ove druge, sa trojicom sa kojom sam došao, sa njima sam nastavio druženje. I radili smo ovde i izlazili noću, tako da smo se jednom rečju radovali što smo došli kod porodice, blizu porodice.

Anita Susuri: Koliko ste često dolazili?

Ramadan Đeljoši: Bogami, svaki mesec smo dolazili, u petak, čim bismo izašli iz prve smene, subota, nedelja odmor, u nedelju posle podne smo se vraćali. Dešavalo se da dođemo i za samo jednu noć. U vreme kad su bile demonstracije, ja sam bio tamo.

Anita Susuri: '81. godine?

Ramadan Đeljoši: '81, da, '81. I bili smo u prvoj smeni sa nekim Azemom Azemijem, on je bio iz Kčića, umro je pre pet-šest meseci. I kad smo stigli tu gde smo živeli, četiri policajca su dotle dolazila i vraćala se, i mi smo stali, posmatramo ih iz daleka, rekao sam tim drugovima sa kojima sam bio: "Nešto se desilo", jer mi nismo znali, znaš, da su demonstracije, ujutru su počele, mi smo bili na poslu u prvoj smeni.

Kad smo došli, svi ovi naši Albanci su se okupili u jednoj sobi, postavili su televizor i pustili. Nikad neću zaboraviti, Fadilj Hodža je govorio, sećam se kao danas. I tako smo ih tu zatekli, “Šta ima novo?” “Kažu da su demonstracije na Kosovu”. Onda smo saznali šta se ovde dešava.

Anita Susuri: Da li ste tamo zapazili neku razliku...

Ramadan Đeljoši: Policija je čuvala zgradu, dakle napolju. Nama nisu ništa govorili, samo su čuvali. Samo su imali patrolu u toj zgradi i te noći mi uopšte nismo izašli, samo smo gledali vesti, šta se dešava u Podujevu, Mitrovici, prenosili su vesti odande. Ja sam bio tamo, nakon tri dana, dva dana smo kod direktora tražili da idemo. Rekao sam: “Hoćemo da idemo kući da vidimo šta se dešava”, rekao je: “Pozovi sve”. Mi Albanci smo svi došli, rekao je: “Slušaj, nijedan ne sme da ide bez mog znanja i nije situacija da vi sada idete tamo”. Nije nam dozvolio.

Ali ujedinili smo se, ja, taj Azem Azemi i Muja Istrefi iz Bajgore, i kupili smo jedan auto, jer on je imao dozvolu, ujedinili smo se i [auto] je bio sa registracijom Zaječara, u to vreme. Ukrkali smo se u kola i nas trojica smo došli. Kad smo došli do Podujeva, bilo je puno milicije. Bilo je banana po zemlji, otvorili smo vrata i uzeli banane sa zemlje. Nismo znali, nismo bili tu da znamo šta se desilo. Registracija je bila iz Zaječara, Srbije u to vreme i mislili su da smo, znaš, i izašli smo iz grada Podujeva i nastavili za Prištinu.

Anita Susuri: A što banane?

Ramadan Đeljoši: Pa demonstranti su bacali, znaš, i dalje je bilo banana po zemlji, znaš, onako, stvari, bilo je pobune na demonstracijama. I otišli smo gore gde je bila vojska prema Mitrovici, tu su nas zaustavili. I mi... “Ruke u uvis!” Oni su vršili kontrolu, “Dokumenta”, rekao je Muji: “Otvori gepek”, ali onaj Srbin od koga smo kupili auto je imao neki sanduk, kako da ti objasnim sa minama, taj sanduk, šta ja znam, ali tu je bilo samo nekih šrafčigera, klješta, znaš alati za kola, za rad, tu ih je ostavio. Kad su videli taj sanduk rekli su nam da legnemo na zemlju, mi ništa nismo znali, nismo znali ni da se plašimo. Kad su otvorili, videli su sanduk sa alatom i stvarima. “Gde ste bili?” “Mi radimo u Sokobanji”. “Gde idete?” “Idemo kući”. Uzeli su, verifikovali dokumenta, pustili su nas. Sutra uveče smo se vratili.

Anita Susuri: I kad ste se vratili kasnije...

Ramadan Đeljoši: Uveče, ne, niko nas nije zaustavio, ko zna kako im je upalo u oko ona tabla, šta ja znam. To neću nikad zaboraviti. Video me je otac, pokojni, videla su me braća: “Da li si poludeo, kako si došao u sred ovog stanja?” Jer mislim da je bio neki policijski čas. Nisu izlazili, malo ređe, a noću uopšte.

Korab Krasnići: Vas je zanimalo šta se ovde desilo?

Ramadan Đeljoši: Pa nas je zanimalo, jer smo imali i porodicu, šta se dešava, jer nismo znali, bez informacija, bez ičega.

Korab Krasnići: Da li je neko iz vaše porodice išao [na demonstracije]?

Ramadan Đeljoši: Da, da cela porodica. Naročito Šipolj je bio prvi za takve stvari (smeje se).

Anita Susuri: Šta su oni govorili, šta su videli?

Ramadan Đeljoši: "Išli smo tamo", tako. Nisam imao toliko vremena, znaš, te noći, sutradan uveče smo se vratili, samo nas je zanimala tadašnja situacija.

Anita Susuri: Da li ste promenili pristup jer se situacija malo pogoršala, a i odnos između Srba i Albanaca, da li se nešto promenilo za vas?

Ramadan Đeljoši: Ne, ne.

Anita Susuri: Kako su se ponašali?

Ramadan Đeljoši: Ne, tamo ne, ali policija je uvek nadgledala mesta gde su živeli Albanci, uvek je bilo pod nadzorom, tako da nismo imali, znaš, kao sad sa svim radnicima, tamo nismo razgovarali, ni ovde. Tako da sam nastavio sa radom još šest-sedam meseci, ne znam koliko, došao sam ovde na Kosovo.

Anita Susuri: Kad je to bilo, koji mesec?

Ramadan Đeljoši: Ne, bogami, mislim deseti mesec ili jedanaesti, bilo je pre Nove godine, da pre Nove godine. Zaposlili smo se u jedanaestom mesecu, ili u desetom. "Trepča" je primala 80 radnika sa iskustvom.

Anita Susuri: Kako ste doneli tu odluku, da li vam se činilo da više niste mogli da radite tamo ili zato što je bliže?

Ramadan Đeljoši: Ne, mi smo se radovali zbog toga jer nam je porodica bila blizu, tamo je bilo daleko. Tako da, zato smo se radovali. I tata je išao u penziju, ja sam došao na njegovo mesto. Znao sam da je tu bilo prihoda, bolje plate, drugačije.

Anita Susuri: Da li vam je bilo teško da radite, znajući kakav je posao imao vaš otac, znajući da vas to čeka?

Ramadan Đeljoši: Ne, ne, jer sam navikao tamo, tamo je posao bio teži, kad sam ovde došao bilo je lakše. Jer tamo se pušenje uopšte nije dozvoljavalo unutar rudnika, bilo je gasova tamo, neke stvari su bile drugačije. A ovde mi se činilo kao da radim napolju. Kad sam se zaposlio u Starom trgu, činilo mi se kao da radim napolju. Na primer, danas vidim, pričam o ovim mladima koji su se zaposlili: “A opasno je...” ja sam sanjao o tome, jer sam navikao dole, više volim da radim dole nego napolju, eto, ne znam.

Anita Susuri: Htedoh da vas pitam za vreme kad ste se oženili, desilo se nakon što ste ovde došli ili kako?

Ramadan Đeljoši: Ovde. Ja sam se verio kad sam bio ‘81, znači, koliko je prošlo, četiri-pet meseci, onda sam došao ovde i oženio sam se 10. oktobra ‘82. (smeši se).

Anita Susuri: Da li ste se upoznali...

Ramadan Đeljoši: Familija, familija. Jer moj je brat... Mi dva brata, a one su bile dve sestre i tako.

Anita Susuri: A vaš posao ovde u “Trepči” kako se nastavio, da li ste nastavili sa sličnim poslom? Rekli ste da je tamo bilo teže, ali kako se ovde nastavilo?

Ramadan Đeljoši: Ovde sam došao kao radnik, javio sam se ovde, nadzornik mi je dao da odem [da radim] na mašini za bušenje {opisuje rukama} sa nekim Fejzom Haljilijem iz Bistrice, on je danas u Švedskoj, pobeo je nakon demonstracija, živi tamo s porodicom. S njim, on je bio stariji u to vreme, dobro, stariji od mene, ali bio je mlad. S njim sam počeo da radim u mašini, onda sam radio jedno nedelju dana s njim, onda opet s drugim rudarom.

[Ovde se intervju prekida]

Anita Susuri: Pričali ste o vašem radu, kako ste nastavili.

Ramadan Đeljoši: I sviđalo mi se kad smo morali da se popnemo da prerađujemo rudu, morali smo da se popnemo gore preko rude da bi bušili tavan, onaj što je radio na loaderu² {opisuje rukama}, morao si da se popneš i da tovariš, sviđalo mi se, znaš, da radim s njim. Činilo mi se interesantno i lakše. Tako da, odlučio sam se za tu profesiju i doneo sam odluku da radim na loaderu. Tako da sam ja od početka do kada su nas izbacili s posla radio na loaderu. Bio sam mehanički utovarivač u svakoj radionici, na najopasnijim mestima, bio sam i tamo sa direktorima. Nije me mrzilo da radim, nije me mrzelo u tom smislu.

Anita Susuri: Kakav je osećaj kad uzmeš rudu, kad pronadeš, kad vidiš da izlazi ruda?

² Iz eng.: *loader* - mašina koja je utovarena i nosi rudu ili zemlju.

Ramadan Đeljoši: Dobro je, to je lepo jer... ja ti kažem da ja sanjam, jer sam sad posle rata napolju, ja sanjam da radim unutar rudnika, ne znam. Neko bi čak pobegao od toga, a ja ne.

Anita Susuri: Kako možete da vidite da izlazi ruda?

Ramadan Đeljoši: Radimo bušenje {opisuje rukama} ovde, i onda odemo, znači, četiri metara gore, idemo bušeći onu rudu, na kraju mehanički utovarivač uzima rudu u slojevima i stavlja je u jamu kao bunar kako ga mi zovemo, a on dolazi sa lokomotivom, sa vagonetima, otvoriš ona vrata i uzmeš natovariš. To ide na glavno mesto u rudniku i sve to pada na jedno mesto, i onda skip tera napolje. Četiri i po tone ima jedan skip, kad to izađe napolje ide na flotaciju, sa tim skipom izađe cela ruda koja se nagomilala od svih horizonta i ide u flotaciju.

Korab Krasnići: A šta se dešava u flotaciji?

Ramadan Đeljoši: Kad odeš u flotaciju, tu je mlevenje i pravi se koncentrat, olovo se odvaja i zato što nemamo livnicu koja nam je ostala sa one strane, druge metale ne možemo da izvadimo. To je najgore.

Anita Susuri: Sad je i dvanaesti horizont pun rude, jel tako?

Ramadan Đeljoši: Ne, jedanaesti, kad se otvorio jedanaesti horizont... eh, na tome nisu radili Albanci nego su platili Čehe iz Češke, i uradili su bušenje direktno na dole da bi otvorili šaht gde bi prošao lift {kao da ispušta nešto iz ruke}, znači to je prva stvar.

Anita Susuri: Koje godine se to radilo?

Ramadan Đeljoši: To je bilo pre nego što sam se ja zaposlio, pričao mi je stari, nisam bio zaposlen. I išli su do nivoa mora, razumeš. Dakle jedanaesti horizont, uradili su bušenje dole, što mora da ode do 60 metara debljine, ali nisu smeli da produže jer su stigli na nivou mora. E sad se samo radi na jedanaestom horizontu, desetom, devetom {diže ruku postepeno} pa gore, tu su stali.

Anita Susuri: Da li se vama desila neka nesreća?

Ramadan Đeljoši: Ne, nikad, tati takođe, tata je jednom povredio prst, ali nikad se ništa nije desilo.

Anita Susuri: Da li ste videli nekoga [da im se desila nesreća]?

Ramadan Đeljoši: Da, da, trojicu njih sam svojim rukama izvlačio mrtve.

Anita Susuri: Kako se to desilo, kako je to uticalo na vas?

Ramadan Đeljoši: Naravno bolno je, drugovi. Čak je bio jedan iz Kćića njega samo što su oženili tri meseca, jedan Gzimi. Dobar dečko, zgotan, mlad, miran, radnik. Radionica je takva {objašnjava rukama} negde kao ovde, kao soba, ovaj je zid, na primer, pao i ostali su ispod, ostao je Gzim iz Kćića, Ćamilj iz Vlahije, njih dvojica. I minirali smo onaj blok da bismo izvadili njih dvojicu. Znači, u to vreme je direktor bio Šićiri Keljmendi koga su izabrali iz komiteta.

Ispod je bio i louder i njih dvojica, bili su {stavlja jednu ruku iznad druge}, to je teško. I minirali smo dole municijom ali pomalo, male rupe, da bismo skidali deo po deo kako bismo dospeli do njih, znaš, i kako ne bi oštetili i njih. Znaš, oni su umrli, ali da ne bismo oštetili njihova tela i tako smo ih izvadili.

Trećeg, bio je Velji Bajgora, on je radio u filingu [iz eng.: punjenje], tako su to zvali, neko punjenje horizonta, radionica, njega sam svojim rukama izvukao, i njega sam izvukao. Radio je sa skiperom, skidao zemlju {opisuje rukama}, spuštali odozgo da bi napunili radionicu, kad napune radionicu gotovo je, ide do jedan metar u tavan, otud se nastavlja skidanje rude, razumeš?

I sad, on dok je radio na tom skiperu, to su zvali skiper jer je to kao sajla, kašika koja diže, i on je shvatio da će da padne, desna noga mu je bila napred {opisuje poziciju}, a leva, i ruka jer je počeo da beži, ali to ga je spljoštilo. Interesantno sa čekićem, sa tim [Šućurijom Sadikom](#), jer se on kasno zaposlio, prvi put kad je ušao u rudniku bio je moj radnik, taj Šućuri Sadiku.

I bio sam sa jednim rudarom Izetom Crnušom iz Zasela, rekao mi je: “Dane, uzmi veliki čekić”. On je bio u drugoj radionici i video je kako Šuća [Šućuri] plače, bio je mlad tada. Uzeo sam čekić, nisam ni znao šta mu treba. Kad smo otišli, znači, blok je bio ovoliko debeo {širi ruke da bi pokazao veličinu}, znaš onaj zid, da kažem blok, ali mesto još dva put veće od ove sobe i on je bio tu negde [ispod]. Sad onaj njegov pomoćnik koji je bio tu spasio se, neki Zeka iz Kovačice, i plakao je. “Zećo, gde ste sedeli?” “Ne ovde, ne ovde”. Iznad onog bloka, nije znao, čovek se skroz izgubio.

“Odvedite dole”. Onaj Izet je bio stari radnik: “Dane” rekao je, “mi moramo samo čekićem ovaj blok”. Udarali smo, lomili deo po deo sve dok ga nismo našli. Kad smo ga našli, više nisam mogao čekićem jer je taj filing, ta zemlja mekana, onda smo lopatom morali da mu oslobodimo telo, prvo glavu i onda da ga izvučemo. Nigde nije imao ranu, ni kap krvi, jer je to mekana zemlja, samo ga je spljoštilo, interesantno i svi se čude.

Anita Susuri: Ugušio se.

Ramadan Đeljoši: Da, da, samo {kao da baca nešto rukama}. To se desilo i...

Anita Susuri: A kako je to uticalo na vas, da li ste gubili volju za rad ili...?

Ramadan Đeljoši: Ja sam bio u prvoj smeni, zavezali smo ga sa onim skelama, ona se spušta. Zavezali smo pokojnika, zavezali smo ga konopom, pustili smo ga tamo gde silazimo kroz stepenice, nismo mogao drugačije i pustili smo ga u pravcu lokomotive. Ovaj šaht je bio pokvaren u to vreme, postoji drugi šaht, tu smo ga odneli i izvadili napolje.

Korab Krasnići: Kakva je atmosfera među vama kolegama kad se dese takve nesreće? Da li možete da opišete, na primer, taj dan kad se desila ta nesreća, kakvo je bilo raspoloženje, kakvi su bili razgovori?

Ramadan Đeljoši: Bol, tišina...

Korab Krasnići: Kod kuće?

Ramadan Đeljoši: Ja nisam išao kući do 9:00 uveče, porodica se zabrinula, ovamo su javili da je stradao jedan rudar. Onda sam rekao jednom tu: "Ti idi kući, ja neću doći dok ga skroz ne izvučem. Reci im da sam dobro, pokušavam se da izvučem onog drugog".

Korab Krasnići: U takvim slučajevima, kako se osećala vaša porodica?

Ramadan Đeljoši: Mnogo teško, porodica da, a mi smo navikli, interesantno.

Korab Krasnići: Kad se tako nešto desi, vaša žena i deca se sigurno brinu.

Ramadan Đeljoši: Mnogo, mnogo. Porodica da, porodica da, veću bol imaju oni koji ne rade, jer mi smo navikli tu. Svakog dana vidimo kako neko povredi ruku, neko nogu, neko slomi, znaš, te stvari se dešavaju.

Korab Krasnići: Da li postoji neki protokol kako postupiti, kako rudari da vode računa kad uđu tu, koji su to?

Ramadan Đeljoši: Da, da, tu je visokokvalifikovani rudar, on ima ono kad se desi, upale dole, dole na primer puste to, treća smena je izašla, mi smo došli danas u prvu, rađeno je miniranje. Ali rudar treba da se popne gore, da skine onu rudu koja je ostala, treba da ruše te delove koji su ostali zakačeni, mora da se očisti. Udariš {opisuje rukama} tavan, to je čvrsto olovo, znaš, to se čuje kao *kup-kup-kup* {onomatopeja}, moraš da nađeš da skineš taj deo. Ali te stvari...

Korab Krasnići: Jer ima lufta.

Ramadan Đeljoši: Da luft, tako je, tako je. Tako da... {diže ruke}

Anita Susuri: Htedoh da vas pitam, da li postoje određeni ljudi koji su zaduženi za delovanje u ovim slučajevima?

Ramadan Đeljoši: Da, postoji spasilačka ekipa, oni su obučeni, radnici su i imaju svoj alat, i tako. Sačuvaj bože da se desi neki požar u rudniku ili nešto, oni moraju da deluju odmah.

Drugi deo

Anita Susuri: Dakle u “Trepču” ste došli ‘81. godine kad je situacija bila teža što se tiče politike, ali kakva je bila atmosfera u “Trepči”, jer su bile one parole “Trepča radi, Beograd se gradi”. Da li ste vi to osećali i šta ste vi mislili o tome?

Ramadan Đeljoši: To je bilo brzo nakon marša, znaš, Aziz Abraši je ovde bio direktor i menadžer celog kombinata, [Burhan Kavaja](#) je bio direktor ovde, i mi pre nismo znali. Mi smo dobijali ovako jedan papir {podiže beli papir}, nacrtano nešto kao crvena kašika, kada smo radili u Zvečanu. I tu dole sam imao napisano moje prihode, na primer kao 300 evra danas, sa dinarima zaboravio sam, 300 evra, nešto drugo nismo imali napisano, na primer koliko radimo, koliko bi trebalo imati.

Ali kad je došao Aziz Abraši, u to vreme je došao kao rukovodilac, on je bio predsednik Izvršnog veća i video je situaciju u kojoj mi radimo ovde. I rekao je: “Moramo da damo liste jer se ljudi bune”, to što ste rekli: “Trepča radi, Beograd se gradi”. Rekao je: “Svako mora da vidi koliko zarađuje”, ono neto, “da vidite gde ide vaša plata”. I dao nam je neke ovolike liste {pokazuje rukama veličinu}. Tu gore je pisalo: “‘Trepča’ za Jugoslaviju daje doprinos, za Jugoslovenski armiju, doprinos...”, pisalo je koliko smo za šta davali.

Ja sam, na primer, imao dve hiljade evra platu, tu je pisalo dve hiljade, razumeš, kad sam rekao da sam stigao do 300, do tada nisam znao gde je išao onaj drugi deo. I išlo je direktno za Srbiju, bio je i taj drugi deo za Srbiju, osiguranje šta ja znam, za mostove, za ono, za ovo, na kraju moja plata 300, kao na primer 300 ili 320, znaš sa dinarima sad ne znam, jer sam zaboravio. I kad sam video šta ja radim, gde idu moje pare, ja dobijam samo 300 evra, to je ušlo među radnike, ušlo je to: “Šta da radimo, kako da ostavimo posao?” Počele su druge političke stvari. I, znači, došlo je do prvog marša kad smo pošli u Prištinu, jer više tako nije išlo. I čak su u to vreme našli svoje ljude, [Husamedina Azemija](#), našli su Rahmana Morinu, našli su...

Anita Susuri: Aljija Šukriju.

Ramadan Đeljoši: Aljija Šukriju, zaboravio sam ih, izvini. Znači, u to vreme izašlo je ovo troje ljudi i to je bilo, što se kaže, kulminacija: “Trepča radi, Beograd se gradi”. Tako da je bilo dosta i narod je već

počeo: “Šta će se desiti, ukida se neki član, ukidaju nas, ostaćemo u Srbiji”. Ove druge republike su već tamo, pričalo se o raspadu, pričalo se svašta po vestima. Ovde smo počeli sa jednom organizacijom, ujedinili smo se sa drugovima iz svih smena, znaš, ne svi zajedno nego svako da skupi svoju smenu, jer su ovde bile četiri smene.

Peta [smena] je uvek bila na odmoru, dva dana u prvoj, dva dana u drugoj, dva dana u trećoj, dakle jedna smena je uvek bila dva dana na odmoru. Bilo je veliko društvo, hiljadu i više radnika, i odlučili smo da odemo u Prištinu. Organizovali smo se, uzeli smo zastave iz tog vremena, dobro od “Trepče” i bivše Jugoslavije, zastava radnika, sliku Tita, u to vreme je bio Tito.

Danas se setim i stalno mislim o tome, ovde je bilo Srba, i bio je jedan koji nije znao albanski, pitao je: “O čemu se radi? Šta se ovde dešava?” Rekli su mu: “Idemo u Prištinu jer nam ne povećavaju plate”. Mustafa Baraljiu iz Koprive, on je preminuo, taj čovek, i on prvi: “*Daj mi...*” [kaže na srpskom] dobro neću na srpskom, rekao je: “Daj mi Titovu sliku”. Onda smo krenuli dole u Prištinu.

Kad smo stigli kod fabrike akumulatora, znači ovamo, videli su nas radnici fabrike, dakle jedva su čekali da izađu kroz kapiju, preko žice, preko žičane ograde su preskočili, i pridružili su nam se. Tada nismo ništa vikali, znaš mirno smo krenuli. Izašao je direktor Burhan Kavaja, Aziz Abraši, direktor “Kosovatransa” bio je neki Zećir Nebihi iz Prekaza i rekao je: “Uđite u autobus da ne idemo peške”. Nismo prihvatili, autobusi su išli iza nas. Kad smo stigli kod turbeta³, ovamo ka turbetu, izašla je jugoslovenska specijalna jedinica. Kad smo tu stigli, bio je kordon, stali smo.

Korab Krasnići: Tu kod Gazimestana?

Ramadan Đeljoši: Da, ne znam baš ime. Tu nam je izašao kordon policije i rekli su: “Ne možete da idete u Prištinu”. Bilo je dva milicajca, nikad ih neću zaboraviti, bili su u uniformi, sigurno su možda bili naši, ovako nam glavom {pomera glavu u desno}, znaš: “Ne zaustavljajte rad, idite nastavite”. Onda smo stali, bio sam tu u prvom redu, bio je [Isuf](#), taj iz Bajgore, Sefedin Istrefi, Ramadan Nimanaj iz Vaganice sa Titovom slikom.

Ja sam bio ovamo sa zastavom, bili smo tu u prvom redu, imao sam neku crvenu jaknu, jedan dan sam video na veb sajtu i kažem sinovima: “Evo gde sam ja u crvenoj jakni”. Upadao sam u oči tu sa tom crvenom jaknom, tu u prvom redu. I nastavili smo, kad smo otišli do, što prodaju paprike, tu su neki Srbi, na autoputu se nalazi neka pijaca sa strane, pre Stanovca, kako se bre zove to mesto, pre Stanovca, gde je kružni tok iz Prištine, na ulatu u Stanovac, prodaju paprike, sećam se tog mesta. Dobro, neću da te smaram.

³ Muratovo turbe je mauzolej (grobnica) posvećena osmanskome sultanu Muratu I, koji je preminuo u vreme Kosovske bitke 1389. Grobnica se nalazi na Gazimestanu, u blizini Kosova Polja.

Izašao je Remzi Koljgeci⁴ u to vreme, na sred ulice kolima. “Gde ste pošli? Šta tražite u Prištini?” Neću nikad da zaboravim, Remzi Koljgeci je imao neki beli mantil. On je u to vreme na Kosovu bio izabran za nešto. “Pošli smo da sačuvamo vas i vašu poziciju. Pustite nas!” Neki od rudara su vikali. “Proklet bio, beži, jer smo za vas pošli, nismo pošli zbog nekog našeg interesa. Idi i pusti nas!” Uhvatio se za glavu {stavlja ruke na glavu} i mi smo nastavili.

Kad smo stigli u Prištinu, na onom putu prema dola na levoj strani gde je bila vojska, tu smo počeli sa našom parolom da ne damo ustav, a onaj *shka*⁵ je predao Titovu sliku onom Ramadanu i pobjegao (smeje se). Dotle je držao tu fotografiju. I otišli smo nadole, izašao je narod, studenti su nas dočekali, ušli smo u halu, kad smo se smestili u hali, došla je [Kaćuša Jašari](#).

Tu smo održali govore, takođe neko od nas radnika, izašlo je jedno troje njih, [Avdi Uka](#) i oni su govorili tu. Tako da se taj protest završio i morali smo što brže da se vratimo u Mitrovicu, dovezli su nam autobuse tu kod hale sportova, onamo. Narod je već počeo sa podrškom, počeli su [da dolaze] iz fabrika iz Đakovice, fabrike odande. Najviše od svih na Kosovu podržavao nas je “Balkan” iz Suve Reke u svakom pogledu, ako smo sat vremena zaustavili posao i oni bi učinili isto.

Anita Susuri: A ovi, Kaćuša i drugi radnici, da li se sećate o čemu su govorili?

Ramadan Đeljoši: Pa bila je stvar Ustava, za promene, mi smo onda tražili da ovo troje daju ostavku i tu se stvar zakočila. Bez ostavki mi nećemo više da radimo, oni nisu davali ostavke. Neko je pričao dobro, Srbi ovamo, situacija se pokvarila, skroz se pokvarila, narod posle, tri dana, pet dana koliko su trajali ti mitinzi, više u Prištini demonstracije nisu stajale. Ovde je stvar ostavljena na pola. Morao si samo da stražariš, jer više nijedan radnik nije radio, po mitinzima tako.

Anita Susuri: A kad ste koračali po Prištini, da li ste primetili kako su ljudi reagovali kad su vas videli?

Ramadan Đeljoši: Ljudi sa svih strana [davali su nam] vodu, hranu, svi su izlazili, približavali su nam se: “Jel neko gladan, ko je gladan?” I nešto što sam zaboravio, zaboravljam, pre nego što smo stigli kod turbeta, u to vreme je predsednik sindikata bio Smajlj Nimani, sekretarica je bila Juljana Gašić, bila je Srпкиnja. I dok smo išli ovamo, izašli su... ono sa autobusima, mi nismo hteli da se ukrcamo i približio se jedan kao novinar, a u stvari je bio iz srpske UDBE, jugoslovenske u to vreme. Državna bezbednost iz jugoslovenske UDBE.

I mi koji smo bili tu prvi, rekao je kao da nas intervjuiše, a taj Smajlj kaže: “Dane, ko je ovaj?” Rekoh: “Ne znam”. Obučen, imao je knjigu, mali kasetofon ispod, neku knjigu i kao svesku za beleške kao,

⁴ Remzi Koljgeci (alb. Remzi Kolgeci; Vranić, kod Suve Reke, 3. maj 1947 - Priština, 9. mart 2011) bio je društveno-politički radnik SAP Kosovo.

⁵ *Shka* (m.), *shkinë* (ž.), množina *shkijet*, je pogrdni izraz na albanskom koji se koristi za Srbe.

znaš. I ta Juljana Gašić ga pita na srpskom, kaže: “Ko si ti?” On joj kaže: “*Ti si naša* [kaže na srpskom], ti si naša”, kad je ona pričala na srpskom, on je uhvatio za ruku Juljanu Gašić, društvo je svedok, svi su.

“Šta bre? Ovaj je Srbin!” Prišao sam mu i udario ga boksom i pao je tamo na ulicu. Zećir Prekazi, direktor “Kosovatransa”, je potrčao, uhvatio me {spaja ruke} i Burhan: “Nemoj, udario si čoveka iz UDBE”. Seljim Čitaku, on je takođe bio u Državnoj bezbednosti, radio je sa njima, pratio me je od Mitrovice do Prištine. I rekao je onom Sefedinu Istrefiju iz Kovačice, jer ove drugove je policija odvodila po mesec dana, dva u to vreme, odvodili su ih kao rezerviste. Znaš, to što se desilo, kad su bile demonstracije u Prištini, odveli su i neke radnike iz “Trepče”.

I kaže mu: “Sef”, kaže: “uzmi onog tvog druga”, nije mi znao ime: “Dana Đeljošija”, jer su me zvali Dan. “Uzmi ga i neka uđe gde je gužva, jer mogu negde da ga uhvate”. I dok smo išli, taj Azem mi je rekao: “Dane, daj mi jaknu. Presvuci se, uzmi moju”. Zamenili smo jakne, znaš, i tako dok smo stigli u hali. Ja više nisam išao u Prištinu i na poslu nisam bio tri dana, znaš, da se to malo zaboravi. Ja sam samo tog dana otišao u Prištinu i vratio se autobusom i više nisam smeo.

Anita Susuri: Gde ste bili?

Ramadan Đeljoši: Kući, kući, kući sam bio. Jer onaj iz srpske Državne bezbednosti je rekao: “Čuvaj se, odvešće Danija, jer je udario onoga, a on nije novinar”. On je rekao ovome, kao da nas ne izneveri, a u stvari oni su zajedno radili: “Udario je jugoslovenskog udbaša” ili gde je već radio. Državna bezbednost Jugoslavije ili kako se već zvalo.

Anita Susuri: I više vas nije tražila policija?

Ramadan Đeljoši: Ne, nakon četiri-pet dana sam došao na posao, bio sam tu, video sam da nema ništa.

Korab Krasnići: Ovo ime, Ljuljane?

Ramadan Đeljoši: Juljana Gašić.

Korab Krasnići: Da, da li možete da nam kažete ko je ta Juljana?

Ramadan Đeljoši: Smajlj Nimani je bio predsednik sindikata, kao što je sad [Gani](#), mislim da je sekretarica bila ta Juljana Gašić. Tada je postojao predsednik i sekretar. Sa nama je bila non-stop tokom celog marša.

Korab Krasnići: Da li je bila Srпкиnja?

Ramadan Đeljoši: Da, da, Srpkinja, Srpkinja.

Anita Susuri: Dala vam je podršku jer nije znala vaš cilj?

Ramadan Đeljoši: Možda, možda, ali onamo više nije došla. Bilo je mnogo, mnogo Srba, rekoh da su sa nama držali slike, kad su im rekli: “Šta tražite?” pobjegli su.

Anita Susuri: Vi ste se vratili na posao nakon marša, kad je policija počela da ispituje ljude?

Ramadan Đeljoši: Nakon marša, odvodili su, odvodili su najviše ove na pozicijama. Radnike nisu dirali zbog proizvodnje, da ne izostajemo tamo. Jer tada, u tom jugoslovenskom sistemu, ako korpa stane sa poslom samo sat vremena, ili onaj skip rude, cela UDBA je dolazila: “Što je stalo, već sat vremena ne radi?” A sad se sto puta zaustavlja i niko ne dođe da vidi, ma kakvi. Znači: “Zašto ne izlazi ruda, proizvodnja?” Njih je interesovalo. Tako da nas nisu toliko dirali, ali mi sa našim organizovanjem, koliko je od oktobra, mi smo već 20. februara, 28, osam dana bili u štrajku. I odlučili smo da se zatvorimo u rudniku.

Anita Susuri: Šta je tome prethodilo?

Ramadan Đeljoši: Tome je prethodilo, varijanta našeg štrajka je bila da tražimo da daju ostavku ovo troje i neki zahtevi koje smo izneli uz pomoć radnika.

Anita Susuri: Pre nego što pričamo o štrajku, da li je bilo nekih, da li ste čuli od nekog nešto?

Ramadan Đeljoši: Da, da. Pričali smo o promenama, dobro, nismo mi svi zajedno otišli nego je svaka smena pričala: “To smo razgovarali”. Jer mi smo završavali prvu [smenu], dolazila je druga, vidali smo se u restoranu. Neko je dolazio da se presvuče za drugu smenu: “ovo smo pričali, šta vi kažete, kako ćemo?” I tako smo informisali četiri smene. Nakon što su informisane sve četiri smene, znači smena, ja sam bio u smeni A, nikad nisam promenio tu smenu, smena D, ne znam, svi su stali. Prva smena je stala ili možda treća, izvini sad ne znam, od treće mi smo došli u prvu, ali treća je stala [sa radom].

I kad smo ostali tu, jedva smo čekali da se presvučemo, žurili smo da se pridružimo drugovima, otišli smo dole svi zajedno, svako na svom horizontu. Devet horizonta je radilo. I došli su iz Prištine: “Izađite, nemojte to da radite”. Jedno dva dana su nas molili, išli su po prvom horizontu, drugom, nisu dolazili dole gde je bio centar, dakle u osmom, devetom [horizontu]. Pozvao me je Avdi Uka i rekao: “Dane”, rekao je, zvao je posle jedan sat ujutru, zvao i rekao mi je: “moramo da uspostavimo vezu”. Ali pre toga, opisaću ti tu vezu. Drugog dana sve smo uzeli pod kontrolu, mi radnici smo imali pod kontrolom Stari Trg.

Ja sam bio u osmom horizontu signalista, u korpi, kad korpom dođe neko do osmog horizonta, ja sam tada pozvao štrajkače koji su sedeli tamo. “Došla je”, na primer, “neka televizija, troje njih [iz televizije], da li ih prihvaćate ili ne?” ili “Ovde su neki studenti, da li ih prihvatate?” “Ne”. Rekao bih im: “Ne izlazite”. Pritiskao sam signal i: “Izađite napolje”. Izađite napolje. Ovde napolju su bila dva Jahira, Jahir Neziri, bili su radnici ili nadzornici. I Jahir Neziri iz Rašana i Jahir Sejdiu iz Kutlovca, sad je u KBS⁶, u vojsci u Prištini, bili su ovde gore.

Ja sam bio u osmom horizontu, i ja sam uspostavio vezu sa njima. “Dane, pustio sam korpu”. Ja bih ih zvao telefonom koji sam imao tu, onaj sa žicom znaš {vrti prst}. I zvao bih Avdija: “Avdi, reci društvu da su iz Prištine, kažu da su studenti”. Jedno pet-šest korpi sam vratio nazad, jer je bilo i udbaša koje smo poznavali, nismo im dopustili da izađu, vraćali smo ih nazad gore.

Anita Susuri: A ti udbaši, na primer, zašto su dolazili?

Ramadan Đeljoši: Pa dolazili su da saznaju informacije, da vide ko, šta se dešava, jedva su čekali. Jedina novinarka, koliko smo tu bili, osam dana i osam noći, bila je Nadira [supruga] Azema Vlasija, ona je tu ostala. Čak nikad neću zaboraviti, video sam kako je snimala, snimala je, bila je sa njom još jedna druga žena, imale su neke male kasete, davala je njoj krišom kad je punila i ona je to krišom, da je ne vidi policija, izbacivala da bi davala vesti tamo. Bila je jedna kao ti [obraća se sagovornici], crnka sa kovrdžavom kosom, uzimala je jedan žuti mantil i šlem kad je ulazila u rudnik. A Nadira je non-stop bila tu, mnogo, pet-šest dana. Skoro je stalno tu ostajala sa nama.

Anita Susuri: Išla je-vraćala se...

Ramadan Đeljoši: Ne, ne, bila je tu tokom dana i onda je izlazila, znaš, izlazila je i ujutru je opet dolazila. Mi smo i noću nastavljali, ona je jedina ostajala tu sa nama.

Anita Susuri: Ko je drugi dolazio, vi ste dakle bili tu...

Ramadan Đeljoši: U osmom horizontu, da. E sad, da stignem dotle, drugog dana je došao Avdi Uka i rekao: “Dane, hajde da se popnemo gore”, rekao je: “da popričamo o tome, jer delegacije dolaze i ne ulaze u horizont, ne smeju da se spuste gde je gužva, gde su najglavniji”. Oko jedan ujutro smo otišli, ja sam se dogovorio sa onim koji vozi lift, i da bismo otišli gore, bio je jedan čovek Velji Osmani, nadzornik, i rekao: “Šta ima novo?” Rekoh: “Uzmi radnike, idi do osmog. Nemoj ih više ovde ostavljati”.

Spustili smo se na drugi horizont: “Uzmi radnike, idite u deveti”. Znači, bili smo na samo ova dva horizonta. Uzeli smo onda i one od šestog, sedmog, redom dole, i skupili smo se na dva mesta, jer su počeli da varaju ljude. Bilo je starijih ljudi tada: “Biće dobro, evo potpisi”, svakakve su nam laži doneli. I

⁶ Kosovske bezbednosne snage.

otišli smo, tu smo ostali i sve smo držali pod kontrolom, nije više smeo da ulazi ko je hteo, jer, znaš, uzeli su radnici to u ruke, i kapiju i sve smo uzeli [u ruke].

I nastavili smo sa štrajkom, organizacija je bila dosta dobra, niko nije smeo da nas laže, do kad su nam doneli potpise i opet su nas slagali sa tim potpisima. Osam dana, sedam dana smo tu ostali, doneli su nam potpise i onda smo nastavili još jedan dan. Rudnici nigde u Evropi nisu imali štrajk duži od sedam dana. Rekli su: “Želimo da uđemo u Ginisovu knjigu, nastavićemo još jedan dan”. I ostali smo osam dana i osam noći, u prvom štrajku.

Anita Susuri: Da li ste vi bili tu kad su sastavljani zahtevi?

Ramadan Đeljoši: Zahteve je olovkom svojeručno napisao nadzornik Haljit Istrefi. Papir je bio u osmom horizontu, papir je bio prazan ovako {uzima beli papir} i olovka, ja sam napisao {kao da piše}, “Prva tačka”, ja napišem na primer, na primer jedan radnik se približio, rekao je: “Da daju ostavku ovi koje smo tražili, svi”. Došao je drugi, Jetiš Bajrami: “Hoćemo još ovaj drugi zahtev”, došao je treći: “Hoćemo još ovaj zahtev”. Znaš, to smo radili da ne bi rekli samo je jedan organizovao, nego da uključimo sve rudare, ne znam da li me razumeš?

Anita Susuri: Da.

Ramadan Đeljoši: Znači, da ne kažu: “Vala, samo je Dan pisao. On je napisao zahteve, on je organizator”. I išli smo tom metodom i stali smo tu i završio se posao. Nakon četiri dana, u 1:15 minuta došao je Azem Vlasi zajedno sa Bahrijem Oručijem, u 1:15 posle ponoći. Velika Titova slika je stajala tu {pokazuje prema zidu}, drugačiji sistem je bio u to vreme. I ja sam čak bio u kancelariji, kancelarija kao ova ovde je dole u osmom, ustupio sam mu mesto, seo je. I pogledao nas je, pogledao nas je Azem i ništa nije rekao.

Pogledao je sliku i rekao: “Vidi” rekao je: “momci, nisam došao da vas molim da izađete, ali došao sam zbog bola, imam veliku bol za vas jer mi i supruga priča o vama, ona je novinarka ovde. Dok idete njegovim putem” {pokazuje hemijskom prema zidu}, rekao je kao Titovim, “ne može niko ništa da vam uradi. Ali garantujem vam da ćete mnogo stradati, vi i ja zajedno sa vama jer sam ovde došao, jer ja sam pod velikim nadzorom”. Tako je rekao, te reči, nikad neću zaboraviti.

Anita Susuri: Zašto je to izabrao, da li znate zašto...

Ramadan Đeljoši: “Došao sam zbog...”

Anita Susuri: Da...

Ramadan Đeljoši: “Došao sam zbog velike boli, zatvorili ste se”, zbog toga. U 1:15 nakon ponoći je bio u osmom horizontu.

Anita Susuri: Zašto je došao tako kasno?

Ramadan Đeljoši: {podiže ramena} Eh, dakle tako je bilo. Pričam šta je bilo, došao je u 1:15 noću.

Anita Susuri: Vi ste tražili da tu dođe i Milošević.

Ramadan Đeljoši: Da, nakon što je došla delegacija, došli su iz Prištine, ne znam ko je to bio, komitet ili kako su već to zvali u to vreme, bili su iz pokrajine, znam imena nekih. I došao je on i rekao: “Da izađete jer hoće da uvedu policijski čas, hoćemo ovamo”, mi smo rekli: “Neka onda dođe Milošević ovde, pokazaćemo mu naše zahteve i dogovorimo se s njim, neka dođe”. A u to vreme je bio i Dizdarević, predsednik Jugoslavije. Ma kakvi, mislim da je i on tada došao na Kosovo, samo je nešto onako tu pričao, mi smo bili unutra. I nije hteo.

Onda se javio Stipe Šuvar, sa svim onima iz Srbije, i došlo je tada sedam-osam njih, i tu nismo mogli da ih zaustavimo u korpi. “Dolazi Stipe sa ovima iz Srbije”. Bili su svi iz jugoslovenske UDBE i sa njima ovi koji su ih čuvali. Bila je jedna grupa, mi smo hteli da ga kidnapujemo, zaustavimo. Ali srećom jedan: “Nemojte, dosta je ovo što smo uradili, narod nas podržava, šta god uradimo, mogu nam dati neko ime”. I tako smo ostavili to. I suočili smo se sa njima, bio je Murselj Haziri, bio je dosta školovan za to vreme, izašli su napolje i on je znao srpski, što se kaže, bolje od njih.

Kad su tad pitali Stipe Šuvara, on je rekao: “Nije moguće da je on rudar ovde, ovo je neki albanski političar, s Kosova je, ali se maskirao”, on je imao bradu, znaš. “Nemoguće”. Znači toliko nije mogao da veruje, znaš.

Anita Susuri: A šta mu je on rekao?

Ramadan Đeljoši: Vala, ispitivao ga je, znaš?

Anita Susuri: A šta je Murselj rekao?

Ramadan Đeljoši: Murselj je pričao srpski, ja u to vreme nisam znao, većina da, ali bili smo i umorni, umorili smo se. Ja osam dana nisam izašao, izašao sam osmog dana. Mislim da je Avdia izašao sedmog dana ili osmog, bila je improvizirana bolnica u sali, ovde {pokazuje rukom desno}. Svi su doktori bili i kad sam ja izašao, tri dana uopšte nisam video, uopšte nisam mogao da gledam. Dali su nam vode i nešto, povezali su nam oči.

Anita Susuri: Kako vam je bilo dok ste bili unutra, o čemu ste razmišljali, kako ste bili, da li ste bili fizički umorni?

Ramadan Đeljoši: Mi koji smo bili mlađi mogli smo da opstanemo, stariji, većina nije htela da izađe, a nisu mogli da ostanu. A mi koji smo bili mlađi, ostali smo. Najviše, najviše, kad je došao, kad je došao Stipe Šuvar, jedan stari rudar, bio je jedan Miljazim Istrefi, njemu je pozlilo, bila je bara sa blatom, tu je pao, dok je gledao tu. Gladni, umorni, iscrpljeni. Zahvaljujem se narodu jer su mnogo pomoći slali.

Nikad neću zaboraviti “Kosovatrans”, šoferi i kondukteri su došli, nismo imali cigare, doneli su nam dva boksa cigara, svi smo plakali, jer smo mislili, znaš... Mi smo ušli u to onako, nismo ništa očekivali. “Evo”, rekli su: “to vam je od šofera i konduktera ‘Kosovatransa’ iz Mitrovice, dva boksa cigara”. Mi smo to podelili. Znaš, to je za mene bilo nešto, kad nisi naučen da ti neko nešto djea, bilo mi je nekako interesantno.

Anita Susuri: Niste imali nikakvu komunikaciju sa porodicom?

Ramadan Đeljoši: Ne.

Anita Susuri: Da li ste se brinuli da ne urade nešto porodici, da...

Ramadan Đeljoši: Ne, u drugom štrajku ne dok nisam izašao, kad sam izašao tada sam se plašio, jer smo znali šta nas čeka. Znali smo.

Anita Susuri: Kad ste izašli tog dana...

Ramadan Đeljoši: U bolnici ovde, u bolnici.

Anita Susuri: Prvo vam je došla vest da su dali ostavke, da je to bila laž.

Ramadan Đeljoši: Da, kad su otišli dole, ja nisam bio tu, znači osmog dana, ne znam da li je to bio Avdi, pozlilo mu je, i njemu je bilo loše, on je održavao red. I: “Doneli su”, rekli su: “potpise delegacija”. Bilo je mnogo studenata, tražili smo školovane ljude, mlade studente: “Pogledajte da li je lažno, šta je”, jer... neko: “Jeste”, neko: “Nije”. Kao što rekoh, odložili smo još jedan dan da bismo ušli u Ginisa. Ali više smo odložili zbog tih potpisa, da li je to sigurno. Tražili su ljude sa fakultetom, tražili su pravnike, da dođu da vide da li je tačno ili nije. Tako da...

Anita Susuri: I kada ste izašli, imali ste zavoje na očima i bili ste u bolnici?

Ramadan Đeljoši: Ovde u bolnici {pokazuje i gleda gore}. Posle tri dana bilo mi je bolje, tu smo bili, ležali smo, došao je moj treći brat da me vidi. Rekao mi je: “Ustaj”, rekao je: “brate, uzećemo neke

marke i idemo kući”. “Zašto?” Reкао je: “Avdi je u bolnici”. Bio je u Mitrovici, tamo su ga odveli, odveli su jedno sedmoro njih, Azema, tog mog druga odande kad smo radili, koji je preminuo. Bilo ih je samo jedno 11-13, većina nas je bila ovde. I kaže: “Priča se o hapšenjima”. Čuo je vesti, rekao mi je: “Priča se o hapšenjima”. Onda sam polako ušao u kola i kući u Šipolje.

Sutradan smo čuli: “Uhapšen je Aziz Abraši”. Prekosutra čuješ za Burhana Kavaju. I rekao sam mlađem bratu: “Ustani, idi kod Avdija u bolnicu”, kod Avdija Uke: “Sam je u bolnici, vidi šta mu treba”. Jer je on bio tu iz sela Trstena, imao je mnogo dece, u teškim uslovima je živeo: “Pitaj ga šta mu treba”. Kad je moj najmlađi brat otišao, treći, on je bio ranjen u tadašnjim demonstracijama. Otišao i rekao mu je: “Ja sam Ramadanov brat, poslao me je da vidim šta ti treba”. Reкао je: “Da, treba mi nešto”. Reкао je: “Donesi mi cipele {broji na prste}, pantalone i džemper. Jer ako ostanem živ, danas hoću da se vratim na selo i da vidim decu”.

On čim je otišao kući, pričao nam je jedan koji je tu bio prisutan, pokupili su ga ovi kod vrata i uhapsili. Znači, uhapsili su ga dok je nosio moju odeću. Svakog dana su nekoga hapsili, mi smo ovde bili, nije bilo posla niti ičega, udaljili smo se, situacija se iskomplikovala. Širili su propagandu: “Prebili su Aziza u zatvoru, umro je”. Dolazile su svakakve vesti, više nismo znali šta se dešava. Onda smo počeli da održavamo sastanke po mesnim zajednicama gde je bilo rudara, na primer u Šipolju, svi rudari iz Šipolja, da se ujedini, znaš, da održavamo neki međusobni kontakt.

Ovi su već spremali suđenje. Nama su postavili na kapiji jedan spisak ko može da nastavi da radi. Ko će da radi, dakle oni najglavniji rudari, pomoćnici i mehanički utovarivači. Znači, louderisti kao što sam bio ja. Bilo je 80 ljudi, 80 imena, došli su radnici: “Ili ćemo svi raditi ili niko!”. Tamo-vamo. Izade [Džafer Nulji](#), predsednik sindikata, i kaže mi: “Dane”, rekao je: “ja sve to znam, ali moramo nastaviti sa radom. Ti moraš svakako da dođeš”. “Stvarno? Neka je sa srećom”.

Polovina je znala, neki nisu znali dok ih nismo obavestili da treba da se vrate, da ne bi prepuste ove stvari u tuđe ruke. Kad smo se vratili, videli smo da su preuzeli skroz drugi ljudi. Dobro, neki naši i u saradnji sa Srbima. Mi smo počeli da sabotiramo, znači louder ima četiri točka, napuniš ga, pukne jedna guma, nema proizvodnje, jer njima je trebala proizvodnja. I počeli smo da pravimo defekte, da kvarimo.

Džafer Nulji nam je rekao: “Idite u radionicu, ali sabotirajte koliko god možete”. I počeli smo da uzimamo i drugu grupu i bilo nas je dosta radnika i odlučili smo... za dva dana, tri, nastavili su sa suđenjem uhapšenima, Aziz Abrašij, Burhan Kavaja, naši drugari. Odlučili smo da uđemo u drugi štrajk. Organizovali smo drugi štrajk: “Ili ih pustite ili nećemo izaći živi. Nećemo izaći živi”. 27. 10. '89. je počeo drugi štrajk.

Treći deo

Ramadan Đeljoši: 27. oktobra '89, taj dan, dobro, dva dana pre tog datuma smo se organizovali: "Kad se zaustavljamo, u kojoj smeni?" Ja sam planirao da uzmem mnogo cigara, jer, znaš, za drugove i za sebe, napunio sam džepove, u košulji. "Ne, danas nećemo, stiže plata, ne sutra, ne...", kad ja dođem, taj dan sam bio u drugoj smeni, ta grupa je ostala, ova druga smena, druga smena je ostala tu. Kad smo došlo ovde kod kruga, kod kapije, mi kažemo kod kruga, kad sam ušao tu u krug, jedan drug mi je rekao: "Dane, požuri, reci i njima", kaže: "jer je ostao Sabri Smajli i Nezir, ostali su dole sa jednom grupom, nije ih je mnogo". "Aha" rekao je: "Da".

Njemu kažem: "Idi kupi mi boks cigara", nismo imali ni pare, to što smo skupili nas petorica-šestorica. Cigare, hleb sa sobom, znaš ono što uzmemo obrok koji imamo sa bonom, po dva, tri bona kao ne znamo ništa. I dok smo se mi presvukli, policija je stigla na ulaz jame, tu napolje je ona kapija, ne znam da li ste bili, e baš tu. Dvojica, ta dvojica su bili Albanci. Ja sam bio prvi tu, dolazi Azem Kčići, Isljam Džafa, bili su tu oko mene, nas koji smo bili malo, kako da kažem, problematičniji. Okupili smo se, okrenuo sam se, video sam da nas je puno. "Šta čekate?" Rekoh: "Došli smo da uđemo u drugu [smenu]". "Gurajte se".

Ona dva policajca, tu je uvek bila neka bara, obojicu sam ih gurnuo tu, i sad kad sam otišao do šahta, znaš, tu gde je lift, kad sam otišao do šahta, bila su trojica sa automatima [automatska puška], sa maskama. Oni su mislili da ću ja ući direktno preko korpe, jer ova naša korpa, znači lift je dva sprata, razumeš? Stepene su nadole da biste mogli da uđete i tu je oklop gde silazi lift, dakle otvoriš oklop i oko lifta su sve stepene do devetog horizonta, do desetog, jedanaestog da odemo peške, debljine 60 metara-80 metara.

Otvorim ja to, jedan po jedan uđu, i na kraju je bio jedan nadzornik Behram Istrefi iz Kovačice, zadnji. "Bajrame, da li ima još nekog?" Rekao je: "Ne". Onda sam i ja ušao, zatvorio, *trak* {onomatopeja}. Oni [policija], čekali su, mislili su da ćemo ući u liftu, znaš, oni su tako čekali. Ušli smo dole, bila je velika gužva, dok smo silazili dole pomalo smo odmarali, opasni je jer da ti noga klizne, ubićeš se. Sišli smo u osmom horizontu, kad sam otišao, bacio sam bundu, imao sam bundu za rudnik jer je bilo hladno, promaja je bila, bacio sam sako, bacio sam košulju, kad sam stigao dole skoro go svi su me videli: "Dane, da li ima još nekog?" Rekao sam: "Ne, nema".

Taj Jahir i Sabri Smajli koji su blokirali posao tamo dole, seli smo, gledamo se, dobro, bilo nas je 62. I ostali smo tu, kad je prošlo dva sata, Ćazim Šalja koji je bio prinudni direktor, koji je sada hteo da postane poslanik. Eh, on je bio prinudni direktor u to vreme. I došao je Ćazim Šalja, sa dva inženjera, sa jednim doktorom, došli su dole: "Slušajte momci", rekao je: "ja sam došao danas ovde kod vas, molim vas do ovog momenta", bilo je pet sati posle podne, ili šest, rekao je: "garantujem vam ko izađe sad sa mnom", rekao je: "nikome neće dlaka s glave faliti, a ko ostane, on će biti nazvan drugačije". Onda je

neko rekao: “Zar ćeš teroristima da nas nazoveš, ti si naš direktor?” I tamo-vamo, nagrdili su ga, neki su ustali, izašli s njim, ostalo nas je 64, ne 62, nas 62 rudara smo ostali, blokirani.

Anita Susuri: A u kojem ste horizontu tu bili?

Ramadan Đeljoši: Osmom. I ostalo nas je 62, ustali smo, izbrojali 62, svi tu. “Momci, ko se kajе ili ako se ne osećate dobro, izađite sa njima”. “Ne, ja neću da izađem, onaj - neću, ovaj - neću”. Poslao sam jednog radnika, rekoh: “Da li su ovi izašli?” Rekao je: “Da”. Rekao sam: “Ustanite, idemo svi kod šahta, kod kore”. Tu je ona sprava koja blokira lift, ključ, i razbili smo taj ključ, ja i Isljam Džafa. Ta sprava je od gvožđa {opisuje rukama}, kad je gurneš blokira lift, da ne...

Anita Susuri: Da ne uđe neko.

Ramadan Đeljoši: Eh, i sad, mislio sam o tome jer sam već imao iskustva od marša i sa svim tim događanjima. Rekao sam im: “Dodite svi, stavite ovde ruke”. “Ne možemo svi tu da stanemo” {stavlja jednu ruku preko druge} “Ne, ne, dođi”, da ne kaže neko posle, znaš neko da me optuži. I spojili smo ruke, gurnuli pravu. I one stepenice kojima smo sišli, jedna stepenica je 12 metara, one su od gvožđa {stavlja ruke kao da se penje stepenicama}. Ekseri gore, popeo sam se gore, skinuli smo te eksere, uzeli smo i stavili sa strane, jer tu su dva lifta, znaš, na onu i ovu drugu stranu, gurnuli smo merdevine da ne bi više niko mogao da dođe, blokirali smo, ostali tu ceo dan i pala je noć.

Bilo nam je žao onih koji su bili u prvoj smeni pre nas, nisu ni jeli, gladni, niti su pili. Rekao sam Isljamu Džafi... bio je tu i Azem Azemi iz Kčića koji je preminuo, Isljam Džafa, i on je preminuo. Iz ovog drugog štrajka živi smo samo ja i Sabri Smajlji. I tu su pumpe, pumpe koje prosipaju vodu kad se horizonti napune, to radi devet sati. I otišli smo tu kod pumpe, tu su neki ormari koje su napravili od drveta, neko je tu ostavljao neko jelo, kafu, znaš krišom, krišom smo tada pili dole kafu.

Otišli smo, razbili te ormare, rekao sam: “Ajde idemo dole da razbijemo ormare”, bile su neke stepenice sa strane, možda nađemo nešto. Kad sam otišao, našao sam jednu kilu, teglu, tegla znaš staklena, teglu soli i teglu sa šećerom, i bili smo sretni kad smo to našli. Došli smo gore i rekao sam: “Momci, našli smo to i to”. Ali, bogami, često mi pada na pamet, naježim se, naježim se kao dete: “Daj meni malo više, daj mi malo više soli” {ispruža dlan}. Ali to nas je održalo, so nas je održala tu, jer ljudima je pozlilo, nisu jeli, pili, mračno, nije bilo vode, pili smo vodu iz mašina, iz zemlje, znaš. I sa tom solju smo održali dušu tri dana i tri noći do...

Koliko smo tu bili drugog dana, blokirali su nam telefone, kad su oni hteli da razgovaraju sa nama, Ćazim Šalja je dolazio da razgovara sa nama, zvao je na telefon i rekao: “Ja znam koliko vas je tu, ja znam”, rekao je: “koliko vas je radnika dole sa imenima, prezimenima, našao sam dokumentaciju, izbačeni ste s posla”. Isljam Džafa mu je rekao: “Direktore...”, jer je on imao ujaka u Vidišiću. Ovaj iz Vidišića, “ujače”, rekao je: “daj nam vreću hleba, ništa više ne tražimo”. “Za teroriste”, rekao je: “nema

hleba". On, da ne kažem sad pred tobom, opsovao mu je majku i: "Kakav si ti čovek?" Ovamo, spustio je telefon prekinuo je.

Tu je bio Mehmet iz Bajgore, bio je star, radio je na pumpama, nadgledao je pumpe da se ne blokira voda, i otišao je kući, rekao je svojoj supruzi: "Spremi veliki hleb". "Zašto?" "Spremi", rekao je: "ti jedan hleb". Mi smo tražili. Od jednog radnika smo tražili da pusti [pumpu] u desetom horizontu jer je počela da se skuplja voda. Nismo imali informacije, nismo znali šta se napolju dešava, ali znali smo da će nas opkoliti. Kad je došao do šahta, hleb je smestio na leđa {dodiruje leđa}, on star, hleb na leđa, kantu sa vodom i pregleda ga policija, kad su mu našli hleb tukli su ga, kako su rekli: "Slomili su ga, slomili su ga". Mehmeta iz Bajgore, starog.

Puste Ćazima Bistricu, on je takođe radio na pumpama, rekli su mu: "Idi, pogledaj pumpe" i dođe on, dođe na osmi [horizont]. Onda imamo onu drugu korpu, manju, zovemo je slipokna, ona ide do jedanaestog [horizonta], sišao je tom korpom taj Ćaza, rekao sam: "Momci, sedite ovde, Ja idem kod Ćaze da ga pitam šta ima napolju, kakva je situacija". Kad je došao, rekao sam mu: "Ćazo, samo nas zanima da saznamo šta se dešava napolju", rekao je: "Ajde idem do jedanaestog", otišao sam za njim, sišao je i Isljam Džafa, Azem Azemi, neki Šuća iz Vlahije, nadzornik, bio je mlad, on je sad u Finskoj, sišao je i Nebih Dedia.

Otišlo je samo jedno desetero nas da dobijemo neku informaciju od njega. On je rekao: "Dane", rekao je: "policija je opkolila celo mesto, živog čoveka... društvo je pokušalo da dođe da vas podrži, ali nisu mogli, strogo su opkolili, neka vam je Bog u pomoći", rekao je: "drugo ne znam šta ste vi odlučili". "Neka je sa srećom!" On je izašao i mi smo odlučili, jer mi smo imali celu municiju u horizontu, odlučili smo, četvoro nas, ne svi odjednom, četvoro. Ako nam uđu, jer je tu jedan šaht, dakle postoji jedan drugi lift koji su u to vreme izgradili Nemci, koji je tamo gore kod Mažića {pokazuje prstom levo}.

Mislili smo da će da uđu tuda, ali neko je rekao: "Ne, to se istrulilo, staro je, pokvarilo se", a baš odatle nas je policija izvela, iz tog šahta. Mi smo mislili da je mnogo star, čak iz vremena kad su Nemci izgradili. I uzeli smo lokomotivu, ukrcali se i otišli do magacina, tamo je daleko, možda ste bili u rudniku, otišli smo do magacina. Kad smo stigli ja, Azem Azemi iz Kčića, Isljam Džafa, Sabri Smajli ili ne znam ko, i videli smo dvojicu kod lokomotive. Bio je jedan stari radnik Muharem Misini iz Prekaza, popeo se na lokomotivu, video je da nešto tajno šapućemo, on je hteo da zna. Stariji i zreliji, ali nismo hteli da ga angažujemo zbog starosti, u to vreme je bio '53. godište, ubili su ga u [poslednjem] ratu u Prekazu.

I došao je za nama, rekli smo: "Ko dolazi lokomotivom?" Došao je sa lampom. "Momci, da li mogu da znam zašto ste došli ovamo?" "Vala Muhareme, tako smo odlučili majku mu, miniraćemo... bolje da umremo". "Ne", rekao je: "niste u pravu. Videćemo noćas, ulazimo u treću noć". Sutradan ujutru je već bio četvrti dan. I rekao je: "Daću vam po cigaru". Nismo imali ni cigaretu, on je skupljao ove filtere koje su bacali, pola cigare, skupio je, star. Skupio je i stavio u džep {dodiruje džep}, rekao je: "Daću vam po

cigaretu i razmislimo šta ćemo da uradimo”. “O, gde ti je taj duvan?” Izneo je tu preko lokomotive, postavio je novinu koju je imao u džepu, i tu je spremio svima po cigaru, po dva dima. Bogami tako je bilo, eto, i moje društvo će isto da ti kaže. Uzeli smo dva dima, rekao je: “Hoćete da me poslušate? Nemojte da razbijete bravu”, rekli smo: “Važi”, rekoh: “Poslušaćemo te, Muhareme”, vratili smo se. Treća noć, dakle sutradan je bio četvrti dan.

[Ovde se intervju prekida]

Ramadan Đeljoši: Muharem Misini nam je spremio tu cigaru {kao da mota nešto prstima}, petorica nas je pušila po dva dima, završili smo. “Slušajte”, rekao je: “čekaćemo još danas, jer ni ja neću da se predam živ”. Jer je on i ranije bio proganjan, ranije kad su radili organizacije u vezi oružja u Prekazu, primetili su ga, pretresala ga je policija ovde u restoranu dva-tri puta i bio je u registru. I sad je već treći put rekao je: “Ja živ”, rekao je: “neću da se predam”, stari je rekao: “ne pada mi na pamet”. I otišli smo tamo. Onda sam im ispričao: “Braćo, tako i tako je rekao Muharem”, neko je rekao: “Da”, neko “Ma, majku mu”, neko onako, neko ovako, znaš, svako svoje mišljenje.

Ali opet smo se vratili, ako ubijemo sebe šta će se desiti, naša organizacija “Trepče” će se zvati teroristička i o tome smo razgovarali. Kad ujutru, ujutru, otišli smo ja, Isljam i Nebih, odemo kod Čaze, on je trebao da ode do dole. I jeo sam mnogo soli, to mi je diglo pritisak, i kako sam ih slušao, ostao sam tu ispružen {polako se naslanja na stolicu}. Tako naslonjen, kad me je Azem video, rekao je: “Bogami Dan je umro”, “Ne, ne, Dan je umro”. Zovu me, bace mi vodu, ja sam pomodreo, od pritiska, visok pritisak, i zovu sa osmog horizonta, kažu: “Dan je bolestan, moramo ga odvesti na osmi”. Kad su zvali, javio se Srbin, policajac: “Gde ste?” “Tako i tako”. “Sačekajte malo”.

Zovu Envera, on je vozio slipoknu, u onom drugom šahtu, i kad smo mi izašli rekao je, Isljam mi je ispričao jer ja ništa nisam znao: “Jedna lampa tamo, jedna čizma ovamo, jedan sako, nered, nered”. To kad su izveli one, jer je policija ujutru ušla. Četvrtog dana ujutro. I mi direktno gore: “Kad smo izašli”, rekao je: “sanitet je bio ovde napolju”, sanitet na zemlji, i rekao mi je: “Tebi je ostala ruka [ispružena]”, rekao je: “došao jedan Srbin, šutirao ti je ruku, a nas su”, rekao je: “odveli u salu”. Gore u sali, a ove koje su odveli, gore su na sve strane bili policajci, jugoslovenske specijalne jedinice. Naših je bilo malo, bilo je Makedonaca i svih onih zajedno iz republika.

Rekao je: “Bio je jedan čovek, jedan milicajac, čovek, milicajac, čovek, milicajac, i doneli su nam”, rekao je: “po parče hleba i mleko, znaš, jer nismo ništa jeli”. A te kancelarije tamo su bile od inženjera, ovde je pet kancelarije državne bezbednosti, tu su ih ispitivali jednog po jednog, u sali i tamo su jeli. Mene su odveli u bolnici u Mitrovici, Mirana Bećirija su odveli u bolnicu u Mitrovicu, on je bio slabiji, i Ragipa Uku iz Kčića, i njega su u bolnicu, nas trojica smo bili u bolnici. Ja sam bio u odeljenju kod Bastrija Plane. Bio je pošten Albanac, u to vreme je pobegao, kažu da je pobegao sa Srbima za Beograd, Plana, a pobegao je u Beograd, sad tamo živi, u njegovom odeljenju sam bio.

Zavezao mi nogu za krevet. Nogu za šipke kreveta, znaš one šipke, ovako nogu {objašnjava rukama}, ovamo drugu i za šipku. Ona Srpkinja koja nam je pomagala, zavila me u ćebe, me to zovemo *ćihala*, neka ćebad, zamotala mi je noge i do ovde {dodiruje prsa}, dobijao sam infuziju. {pruža ruku kao da prima infuziju} I otvorio sam oči i samo *lavelah*⁷ gde sam sada, nisam ništa znao. Jedan policajac, bila su četiri kreveta, onamo peti, od prozora, {opisuje rukama}. A policajac je sedeo kod vrata, sa šlemom, sa pancirom, sa svim, sa puškom u rukama, i gledam ga. I obraćam mu se na albanskom: “Brate”, rekoh “da li si Albanac?” Pitao sam ga.

Nije progovorio, govorio sam mu na srpskom neke reči, ništa, ostavio sam ga. Bolela me noga, nisam znao. Opet ja, nisam mu dao mira, video sam da mi je bolje. Rekao mi je, izvinjavam se pred vama: “Sedi na dupe tu jer vi rudari ste nas uvalili u nevolju, sve male i velike, tako da ćuti i sedi na dupe”. Vikne on na mene na albanskom, mislim se u sebi „a ti si Albanac“. Znaš, iako mi je tako rekao, nije me bilo briga, važno da je Albanac. Rekao sam: “Samo hoću da te pitam nešto, da li su samo mene izvadili ili sve? Odgovori mi na to pitanje”. Ništa nije rekao, ništa nije govorio. On me je čuvao ceo dan, od devet uveče je došao, njega sam prepoznao kad je skinuo šlem, pancir i to na glavi. Zove se Mustafa, policajac je u Tunelu, u Tunelu je živeo, u Mitrovici policajac, jedan debeo, sa brkovima. I kad je ušao i video me, prepoznao me je.

Četiri-pet dana pre štrajka sam sa njim pio kafu kod Bahrija Kutlovcija, u čajdzinici, on je bio kontrolor, Behdžet Zećiri je u Nemačkoj, pobegao je, davno je tamo. Njega su ranili na demonstracijama, on je bio u zatvoru zbog onog srpskog policajca koji je ubijen na autobuskoj stanici. Bio je kontrolor na celom Kosovu, onako kao šef autobusa u to vreme. Kad me je video, rekao je: “Da li si ti taj s kojim smo bili na kafi?” Rekoh: “Da, taj”. “Kuku”, rekao je: “kako izgledaš umorno, šta su ti to uradili”. Rekao sam: “Ne znam, ali vidi zašto me bre boli noga, ne mogu ni da se okrenem”, rekoh: “mnogo me boli”. Kad je pogledao, rekao je: “Stavili su ti lisice”. Izvadio je ključ da skine lisice i onda sam se okrenuo znaš. Onako na stranu, imao sam tu infuziju i još nisam jeo, nisam pio, slab.

Rekao je: “Šta da ti donesem, šta hoćeš?” Rekao sam: “Neću ništa, samo mi nađi jedno dve cigare negde i reci mi da li su samo mene izvukli, da li su oni drugi ostali?” “Svi”, rekao je, “svi ste izašli”, “Boga ti?” “Bogami”, rekao je: “svi su izašli”. “Dobro, hvala ti”. Izašao je i doneo mi dva pakovanja duvana “Opatija”, to se tada pušilo, i jednu šibicu, znaš onako {kao da pali nešto}. I to mi je doneo, popužio sam četiri-pet cigara. Motao se tuda, skinuo je automat, pancir, sve je bacio, znači raskomotio se. Rekao je: “Vidi, sad je 11:30 noću, kaži mi prvo gde ti je kuća?” Rekao sam: “Ja živim u Šipolju”. “Koliko dece imaš?” Rekoh: “Imam dva sina”.

Rekao je: “Ja idem da spavam, tebe ću odvezati. Ti”, rekao je: “izađi dole...” opisao mi je put, tako je bilo, on mi nije bio ništa. On je bio negde iz Peći ili iz Istoka tamo, ali ovde je bio na službi i oženio se ovde. I rekao je: “Beži, sa mnogim policajcima smo se dogovorili, i mi hoćemo da napustimo posao. I zašto da tebe maltretiram, dosta su te... vidi kakav si”. Rekoh: “Dobro hvala...” To mi je rekao, a ja sam

⁷ Muslimanska izreka.

rekao: “Dobro hvala, ali prvo ću da razmislim”. Pušio sam jedno dve-tri cigare, on je izašao u hodnik, kad je opet ušao, ja sam pušio i uzimao infuziju. Kad je ušao, video sam mu suze ovde {dodiruje bradu}, tada sam mu verovao, jer više nikome nisam verovao.

Suze su mu išle, seo je na krevet, rekao: “Ustaj, beži, idi kući”. Rekoh: “Kako se zoveš?” Rekao je: “Mustafa”. Rekao sam: “Bogami Mustafa, i kad bih znao da će da me kolju testerom”, rekoh: “ne pada mi na pamet da bežim”. “Odlučio sam”, rekoh: “nemam gde da idem, šta mogu da mi rade”, rekoh: “zatvor je za ljude, završila se ova priča, nemam više gde da idem”. Rekao je: “Žao mi te je”. Rekao sam: “Znam, hvala ti! Ali idi spavaj do jutra, ne brini”, tako je bilo, čovek je živ⁸. I skinuo je ono, stavio je stolicu kod kvake {opisuje rukama}, stolicu kod kvake znaš, da niko ne bi ušao. Bilo je pola tri noću, neko je šutirao vrata *bam-bam bam* {onomatopeja}. Snažno i skoro su slomili vrata, ustao je, obukao se: “Mora biti neka kontrola”, rekao je: “zatvori oči”, i ja sam zatvorio oči.

Ušao je jedan visoki, tanak milicajac, kao da je Hitler u ono vreme, znaš, kako smo ga videli na slici {dodiruje lice, glavu}, sa onom kapom, neki šušlavac onako tanak, sa zvezdama ovde na ramenu, i došao je direktno tu kod mojih nogu. Pogledao mi je noge i kaže na srpskom: “Zašto si ga oslobodio?” Da ne pričam na njihovom jeziku. “Zašto si ga oslobodio?” Rekao mu je: “moraćeš da obrazložiš”. I tu se oni posvađaju, izašao je onaj, lupio vrata. “Dane, pa da li vidiš? Boga ti, ustaj beži, ispuni mi želju”. “Ne bogami”, rekoh: “ne pada mi na pamet. Sedi, spavaj”. U 6:00 ujutro došla su dva civila, odveli me, ja u pidžami. Čak ni učkur nije imala pidžama, morao sam da pridržavam, vezali su mi ruke, jednu kutiju koju sam imao stavio sam u džep te pidžame koju su mi obukli.

Bacili su mi stvari i tako sam držao [pidžamu] i imao sam zavezane ruke. I iz bolnice su me odveli sa jednim “Jugom”, kako su se već zvala ona mala kola. Tu su me strpali, dvojica na srpskom: “Da li si bio”, pitaju: “nekad u zatvoru?” Rekoh: “Ne, nikad”. “Ti još ne znaš šta je zatvor, danas ćeš isprobati”. Počeli su da me provociraju. “Pa”, rekoh: “i zatvor je za ljude”, “Aha, vidi ti gospodina, ne da se”. Otišao sam, zatvor je ovako okrugao {opisuje rukama}, kao pepeljara, u Mitrovici. Kao pepeljara je ovako {opisuje rukama}, bila je rampa, dobro, stao je kod ulaza, Šefedin ili kako, Mehmet Ajeti, ne Mehmet Ajeti je bio predsednik komiteta u Mitrovici, njegov brat Šefedin, direktor zatvora je bio Šefedin Ajeti [Šerafedin], ili kako se već zvao.

Skroz identičan, ja sam se mislio, šta ovaj iz opštine traži ovde znaš, jer su jednom došli i ja sam ih oterao. I kažem, šta je ovaj čovek došao ovde, on je rekao: “Vodi... Dovedite ga” rekao je: “majku mu, znaju tamo da pričaju, a sad kao ćuti. Dovedite ga ovamo!” Opsovao mi je majku, na srpskom, ne na albanskom, na srpskom. Ušao sam unutra, bio je jedan Albanac iz Doberluka, bio je jedan Albanac iz Šipolja, prezime mu je bio Spahiu, oni su u inostranstvu. I na nekom aparatu, gledaju da li imam nešto, strpali su me u neku kancelariju, ja sam držao te pidžame. “Svira nešto, skini mu pidžamu”, ja sam znao da mi se ruda zalepila za gaće, jer se olovo zalepi za stvari kad si znojav. “Skinu mu to!” Sve na srpskom, a Albanac.

⁸ U smislu, može da potvrdi.

“Koliko si godina radio tamo?” Rekoh: “Toliko i toliko”, “Šta radiš?” On na srpskom, ja na albanskom, on na srpskom, ja na albanskom. “Pričaj, majku ti” udario me je ovde {dodiruje bradu} sa nekom knjigom, i ja padnem, lupin glavom o sto {dodiruje glavu od pozadi}, prvi koji me je udario. I pokupili su me, odveli u jednu sobu na prvom spratu, [broj] 27. Tu je bio, tu su me odveli, malo sam se bio izgubio jer kad sam pao, povredio sam glavu i tako su me vukli. Tu su bila trojica, neki Sefedin iz Mikušnice, Hajri Zejnulahu iz Lauše i jedan momak iz Mitrovice, popio je sa nekim Srbinom uveče, uzeo je tom Srbinu 300 maraka i tukao ga je. Zato su ga uhapsili i doveli.

Seo sam na krevet, kreveti su bili jedan iznad drugog kao u vojsci. Seo sam, jedan mi je rekao: “Ustaj, ima da viču na tebe i da te prebiju”, reče: “nemoj se ispružiti”. Ja sam bio toliko izgubljen da sam se ispružio u krevetu, a oni su međusobno razgovarali, ja sam ih sve čuo. “Bogami, ovaj je pobjegao iz bolnice ima pidžamu, bolestan je”, drugi pričao nešto drugo, nisu znali. Doneli su jelo, vreme za jelo, bilo je boranije, ono kao kuglice, skroz retko kao voda, i dve kriške hleba. “Ustani da jedeš”, ma kakvi ni da jedem ni ništa. Znači, četiri dana koliko je već prošlo niti sam jeo, niti sam pio. Kad je bilo sedam uveče, došla je večera, video me je i rekao: “Zašto ne jedeš?” “O Bogami ne mogu ni ruku da podignem”. Onda me je taj hranio kao malo dete, sa kašikom i malo sam ojačao.

Bilo je sedam uveče, došli su, pokupili me, jer su oni uvek uveče dolazili da te ispituju i onda celu noć, nisu te danju ispitivali, nego noću su me odvodili u 7:00 uveče. Odveli su me na treći sprat, broj 47, tu su me prvi put ispitivali, jedan Albanac i jedan Srbin, taj Srbin je rekao: “Ja sam iz Novog Sada, došao sam da slušam Vlasijevo suđenje, tako da su vam pitanja tu”. Izvadio je pištolj igrao se, stavljao je metke, ja sam imao vezane ruke, u toj pidžami, celu noć su me tako ispitivali. Do 7:00 ujutro, za ono, za ovo: “Hteli ste ovako, hteli ste onako, Azem je za tebe rekao to”, znaš, da bi nas podelili.

“Ne znam, ne znam šta je on rekao”, “A ti kao ne znaš, ustani”. Sutradan uveče je bilo interesantnije, doneo je telegraf, mislim da ako bih danas video tog čoveka, prepoznao bih ga, ali nikada ga više nisam video. Onako na pisačkoj mašini, sa prstima {kao da piše na tastaturi}. Rekao je: “Ja, Ramadan Đeljoši, sam organizovao, to sam uradio, sa Jahirom, sa Isljamom Džafom...” 15 stranica, ja ga slušam, stojim iza vrata tako. On je pisao i ponekad me gledao kao da vidi da li se ja protivim, a ja ništa, samo ga slušam. *Tap tap tap tap tap* {onomatopeja}, “Daj mi to”, rekao je: “gospodine”, rekao je: “potpišite ovde” {pokazuje papir}, Albanac.

Rekoh: “Šta da potpišem, jel mogu da znam?” Rekao je: “Vidi, vidi, zezaš me, a? Šta sam ja do sad pričao?” Ja rekoh: “Ne znam s kim si pričao, sa mnom nisi”. Rekao je: “Uzmi ovu olovku”, rekao je: “potpiši i lakše ćeš proći”. Rekoh: “Ti si napisao, ti potpiši, ti, a ne ja”, “O”, rekao je: “majku ti”, hteo je da me udari napred, ja sam skupio noge, onda nogom u ovaj mišić ovde {dodiruje stomak}, nisam mogao da dišem, pet minuta mi se oduzeo dah. I ostao sam tako, video je i on šta je uradio: “Koliko

dece”, rekao je: “imaš?” “Dva sina” “U majku ti i deca su ti *shkije*⁹”. Bilo mi je krivo i šutnuo sam ga, baš u glavi.

Onda je ušao Nedžmedin Ajeti, sin Mehmeta Ajetija i ovaj od koga smo tražili da da ostavku, oni su braća. Sa prezimenom svi braća. Ušao je sin Mehmeta Ajetija koji je bio u Opštini Mitrovica i vikao je “*Upomoć*” [kaže na srpskom], ušla su trojica njih sa maskama, trojica, i verujem da su i oni bili Albanci, znaš, tako sam ubeden. I vukli su me tako, Ramadan Dedija je bio policajac i dalje nije dao ostavku, video me je kako smo išli stepenicama, došao je u trećoj smeni. “O Dane Đeljoši, šta se desilo?” “Ma vi ste svi četnici, majku vam”, odveli su me tamo, tamo u sobi preko dana. Odvođe me, došli su opet, došao je... [zatvor] je bio okrugao kao što rekoh, kola su dolazila s jedne strane, a ovamo su bila vrata, s vrata direktno su me gurali unutra da ljudi ne bi videli.

A u sudu mi ništa nisu rekli, dva komandira su stavljala metke u oružje, uhvatili su me za ruke i odveli na sud. Stric mi je platio, jer tata nije imao, stric [mi je platio] advokata Đurhana Demu, i kad sam prvo ušao u sud, on uopšte nije rekao: “Ja sam ti advokat”, možda nije hteo, ne znam koja je bila njegova varijanta. Možda je hteo da me posmatra, da vidi kakav sam. I bila su dva *shkije* tu, Đurhan Dema je sedeo tamo, ja sam bio sa ovim komandirima, sedeo sam kod vrata. I počeo je taj *shka* tamo-vamo, “Pravili ste štetu u rudniku, tri dana, tri noći, doneli ste gubitak, proizvodnja je pala, ovoliko i ovoliko miliona [smo izgubili]”. Znaš, kao napravili smo štetu tamo, a naše zdravlje nije bitno.

Pričao je, pričao, “Pokvarili ste bratstvo i jedinstvo, pokvarili ste mir, pokvarili ste ono, pokvarili ste ovo, kontrarevolucionarni ste, ovakvi ste”, na kraju, “Govori”, rekao je onaj drugi. Ja sam na srpskom rekao: “*Sve što si pročitao, to su tvoje laži*” [kaže na srpskom], sve su to tvoje laži. On: “Kome to govoriš, jel ti znaš gde si?” Ustao je na noge, ustao je tada i Đurhan Dema, rekao mi je: “Sedi, Đeljoši”. Onda se on usprotivio onom sudiji, sa knjigom: “Po ovom članu, po ovom članu. Đeljoši”, rekao je: “ja sam tvoj advokat, hteo sam da vidim samo kakav si i šta govoriš”. Video je da sam temperamentan, jer ja sam psovao, izbacili su me iz takta, rekoh gore ne može biti. Kad si mlad ne znaš za strah. I rekao mi je: “Ti od ovog momenta moraš da ćutiš, ti više”, rekao je: “ne smeš da pričaš. Ti”, rekao je: “moraš da se braniš, ja sam tu za tebe”. “Važi, tako će i biti”. I odveli su me opet u zatvor.

Čim sam otišao tamo, doneli su mi odluku o tri meseca pritvora. Doneli su nam neku drugu odluku, član 141 kontrarevolucija, neko je pričao da možemo dobiti od pet do 15 godina zatvora. Mi smo nastavili, dva meseca, nedelju dana sam bio sa tom trojicom, kad su me osudili odveli su me u samicu, u samicu na trećem spratu. Na početku trećeg meseca, doneli su nam tog jutra odluku o nastavku pritvora, tog dana su doveli Sabrija Bećirija iz Dubovca, iz druge sobe doveli su ga u moju. Kad je ušao, kaže mi šššš {onomatopeja} {stavlja prst na usne}. Kad je ušao na vrata, ja sam se radovao kad sam ga video, dva meseca sam bio sam. “Šta je bilo?” “Postavili su nešto da nas slušaju”. Rekoh: “Ma pusti majku mu, šta ti je?” On se plašio.

⁹ *Shka* (m.); *shkinë* (ž.), množina *shkijet*, je pogrdni izraz na albanskom koji se koristi za Srbe.

Dao sam mu cigaru, razgovarali smo, nije smeo da priča, ja sam počeo da pevam, čuo sam dole Avdiju kad su izlazili da šetaju, smejali su se. Ali tu [u zatvoru] sam video katastrofu, prebijali su jednu devojkicu, a duša me je bolela zbog toga. Imala je pletenicu do ovde {dodiruje leđa}, studentkinja u to vreme, nju su uhvatili i doveli u Mitrovicu. Često je pevala onu pesmu: “Albanijo ljubim ti oko”, ona je pevala tu pesmu obučena u crno-crveno. Mislim da se zvala [Hava](#) [Šalja], iz Peći, iz tog kraja, ne znam odakle je, čuo sam da je otišla u Švajcarsku, i žena Ferata Šalje je tu bila u zatvoru sa njom, mislim da je to ova Šalja, znači u vreme kad sam ja bio tu. Uvek kad je izlazila [u šetnju u zatvorskom dvorištu], nakon toga su je kažnjavali po pet dana, nedelju dana joj nisu dozvoljavali da izađe u šetnju, kad je izlazila u šetnju opet je pevala tu pesmu. I govorio sam Sabriju: “Slušaj ko peva, a ti si ovde tužan”.

[Ovde se intervju prekida]

Ramadan Đeljoši: On više nije došao u rudnik, vozio je kao šofer u opštini, Sabri, i rekao je drugovima: “Ovaj me je spasio, inače bih tu umro. Tolika mi je bila muka, nisam mogao da dišem”. Ali ne znam, imao sam te svoje načine, počeo sam da pevam, pustio sam sve da teče, nije me više bilo briga.

Četvrti deo

Ramadan Đeljoši: Završili smo tri meseca, došla nam je odluka rano sabajle [ujutro], nastavak pritvora još tri meseca, na istom mestu. Dovedli su Sabriju, dve nedelje smo bili tu zajedno, njemu je advokat bio pokojni Bajram Keljmendi¹⁰. Tog dana su nam rekli: “Ustajte”, rekao je: “obojica, došli su vam advokati”, bila je jedna kancelarija, tu smo obojica otišli. Rekao je: “Vidite, ja sam došao iz suda u Prištini” rekao je: “Ekrema Arifija sam oslobodio”, rekao je: “Od sutra ste i vas dvojica na slobodi”. “Pa gospodine advokate, mi smo dobili odluku, zaboravio sam da donesem, produženje još tri meseca”.

Kaže: “To se završilo, hvala Bogu, Vrhovni sudija Jugoslavije”, rekao je: “on je Hrvat, on”, rekao je: “će vas osloboditi, bez kazne. Ali hvala Bogu, on je tamo i zvao je za suđenje ovde: ‘Šta se desilo sa onom drugom grupom’, rekao je: ‘Srbija je... član 114’”, on mu ispriča tako i tako. Rekao je: “Oni moraju na slobodu od sutra. Ja ću ih osloboditi”, i kaže: “vi ste od sutra u slobodi”. “Ajde srećno nam bilo!” Bio je neki, zaboravljam, neki Zenelj koji je otvarao vrata, komandir tu iz zatvora, nek mu Bog pomogne gde god da je, mislim da je u Švedskoj, tako sam čuo, nisam ga više video. Njegov brat je radio sa mnom, on je radio u zatvoru, a ja nisam znao. Kad sam ostao bez cigara, nekoliko puta mi je doneo krišom cigare: “Brate, da li mogu da znam ko si ti?” Samo mi je rekao šššš {onomatopeja} {stavlja prst na usne} i otišao je. Na dočeku Nove godine, kad smo iz '89. ušli u '90, tako, '90.

¹⁰ Bajram Keljmendi (1937-1999) bio je advokat i aktivista za ljudska prava. Podigao je optužnicu protiv Slobodana Miloševića pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju 1998. Prvog dana NATO rata 1999. godine, srpska policija ga je uhapsila sa njegova dva sina, Kastriotom i Kuštrimom. Njihova tela pronađena su sledećeg dana.

Anita Susuri: Da.

Ramadan Đeljoši: Doneo nam je uveče hranu i kaže mi {pokazuje rukom usta} “Ne”, iza komandira, Srbina. Jer su dolazili po dvojica, bila je novogodišnja noć, i te noći smo držali štrajk glađu, svi koji su bili u tom krugu, svi smo štrajkovali glađu. I ‘90. je to bilo, Nova godina ’90, kad smo ušli, te noći smo bili prva grupa, i druga grupa u štrajku glađu, nismo jeli. Sutradan, sutra uveče došao je Šera [Šerafedin Ajeti] sa pet-šest komandira, oni su bili sa pendrecima u ruci. “Ti si”, rekao je: “Ramadan Đeljoši?” “Da” rekoh: “taj sam”.

Morao si da ustaneš na noge, da raširiš noge i ruke iza, takav je bio red. Rekao je: “Ti”, rekao je: “ako Bog da 17 godina zatvora”. Rekoh: “Neka je sa srećom, hvala!” “Zašto nisi pojeo obrok?” Rekoh: “Nisam hteo, bolje bi bio da za Novu godinu kući pojedem nešto, a ne ovde“. „Daj ne zajebavaj”, rekao je: “prebiću te, nemoj tako da razgovaraš”, rekoh: “Radi šta hoćeš”. Oni iza {stavlja prst na usta}. Otišao je. Bio je štrajk glađu, onda su advokati najavili da rudari koji su u zatvoru drže štrajk glađu. Onda je došao tužilac, preziva se Ramadani, iz Suvog Dola, rekao je: “Jer te neko dira?” Rekoh: “Ne”.

Rekao je: “Od sutra ste na slobodi”, Bajram Keljmendi. “Dobro gospodine advokate, ali nama su danas produžili”. “Završilo se”. Nismo te noći spavali, pušili smo cigare sa Sabrijem, razgovarali, došlo je onda 7:00 sati, jer tada smo znali kad je bilo 7:00 sati, u 12:00 i 7:00 večer, nismo imali sat ni ništa. Oni su nam palili svetlo, mi smo gasili svetlo, zatvoreni nismo ništa znali. Dobro, nismo uzimali hranu, dobili smo ali nismo jeli, došlo je 12:00, ništa, a kroz vrata se čulo da je bilo više njih, čule su se cipele tu kod mojih vrata. Kažem Sabriju: “Ustani, kod nas su”, ustali smo, taj Zenelj koji mi je davao cigare, ovako mi radi {pomera ruku} kući, kao puštaju vas, znaš?

I kaže: “Uzmite svoje stvari”, onaj Srbin toliko nemilosrdan, rekao je: “vodimo vas u Niš”. Rekoh: “Dobro, hvala”. Uzeli smo stvari, cigare, peškire i šta smo imali iz kuće, znaš, ono što su nam poslali. Stavio sam sve u kesu, poslali su mi iz kuće onu bundu iz “Trepče” jer je bilo hladno i zato smo ih uzimali kad smo tu sedeli. Obukao sam se, izašli smo tu u veliki hodnik, kroz ova vrata {pokazuje desno} izveli su mene, kroz druga vrata Azema Azemija {pokazuje levo}, kroz ova vrata Sabrija Smajlija {pokazuje prekoputa}, kroz ova vrata Mirana Bećirija. Znači, svi smo bili tu, ali to je interesantno, komplikovan je zatvor, teško je izaći odatle.

I kad smo izašli, ja i Sabri i treći je bio Azem, ovaj Miran Bećiri četvrti. Kad je izašao, gleda me, kaže: “Da li si ti Dan Đeljoši?” Rekoh: “Taj sam”. Jer je on bio u drugoj mseni, nas je bilo puno radnika, nisam svima znao ime, njega su mučili zbog mene. Bio si sa Danom, kako ne znaš ko je Ramadan Đeljoši, njega su mučili *shkijet*, da izvuku informacije o meni, da im one nešto ispriča. Rekao je: “A ti si Dan Đeljoši?” Rekoh: “Taj sam”. Zagrlio me je, starac, počeo je da plače kao dete. “Šta ti je bre Bajrame, nemoj da te takvog vide *shkijet*, digni glavu”. “Bogami, mnogo su me bre mučili”. “Ajde pusti sad to”, rekoh: “idemo kući, pusti to u majčinu”, plakao je na glas kao dete.

Znaš, nije me poznao, nije znao ko sam, bili smo u skroz drugoj smeni. Ja sam bio u smeni A, on u smeni D. Možda smo se sreli u restoranu, ime mu nisam znao, polovini nisam znao, mnogima nisam znao, samo mojoj smeni. I izašli smo, prvo su izveli Ragipa iz Kčića, kad je izašao: "Jedan po jedan", rekao mu je Šera, "ne mogu svi odjednom da izađu". Demonstracije su bile na autobuskoj stanici, spalili su gume u Tunelu, mi unutra ništa nismo znali. Izašli smo, kad smo izašli onaj milicajac je otvorio rampu, ta ulica je bila prema SUP-u, gde su nas vodili na ispitivanje, gore da se izađe na glavnoj ulici, druga ulica je bila nadole, izašao je, samo se vrteo tu, nije znao kuda da ide.

Mene su drugog pustili i viknem ja iznutra: "Ragipe šta se desilo?" "Izgubio sam put, ne znam kuda da idem", reko: "Sačekaj". Bogami tako je bilo: "Čekaj", reko "priđi" vratio se. Dok sam izlazio, jedan policajac sa visokim činom u Mitrovici, sa puškom i šlemom, one maske što su *shkijet* imali iz vojske, rekao mi je polako: "Ej dečko, jel imate lične karte?" "Ne", reko. Reko mi je: "Vratite se, uzmite, jer dole su demonstracije, uhvatiće vas, nemojte me gledati, samo nastavite". A direktor zatvora je samo posmatrao. I reko [Ragipu]: "Dolazi ovamo", znaš, "Šta, kuda idemo Dane?" "Dolazi ovamo, ne može bez ličnih karti". Izašao je Šera, onaj direktor i reče: "Gde se ovamo vraćaš? Beži kući!" "Neću da se vratim", reko: "da mi ličnu kartu". Oni su me gledali. "Šta se dešava sa Danom?" Nisu znali zašto sam se vratio.

"Hoću ličnu kartu", reko, "Kad dođe Pera", on je bio Srbin, imao sam neke pare, sat, to što mi je poslala porodica. "To sve imaš", reče mi, "uzećeš i ličnu kartu". "Ne, ne, tu ćemo ostati do uveče dok nam ne doneseš lične karte". Pozove on telefonom Srbina, dao nam je. Ovi ovamo: "Šta se desilo?" Ispričao sam im polako, reko: "Tako i tako", onda su rekli: "Ajde izađite po dvoje". Kad smo uzeli lične karte i ono što nam je porodica poslala izašli, smo po dvoje. Sabri Smajlji sa jednim, ja sa Azemom Kčićom, po 20 metara prostora između. Mnogi su izašli iz stanova, žene, muškarci, vikali su, čuli su da smo mi... kad smo pošli na dole, izašao je jedan koji je baš bio svedok, jedno 27 stranica je napisao za Sabrija Smajljija, 13 stranica za mene, znači sve loše napisao.

Baš je bio tu, rekao: "Pustili su vas a? Hvala Bogu", ovaj drug mu je rekao: "I ovde si mi izašao a?" On se čovek izgubio, sad je u Švedskoj. Nije se nikad vratio. I kad smo stigli do autobuske stanice da idemo za Šipolj, Sabri Bećiri za Vučitrn, Sabri Smajlji je otišao za Rašane, demonstracije su blokirale Tunel, blokirali su prolaz za Šipolj. Neko je bacio kamen sa desne strane prema Tavniku, onda su počeli da dolaze prema nama, bilo je 20-30 kampanjola unutra spremnih da izađu. Demonstranti su ih gađali kamenjem. Ja nisam mogao ni da trčim brate, nikakva kondicija, majku mu.

Dok sam trčao, uhvatio me je Haljit Istrefi, spomenuo sam ga, taj što je pisao zahteve. Kad me je video uhvatio me za ruku i počeli smo da bežimo iz grada. Ne u pravcu Šipolja, kući, nego ovamo da nas ne uhvate, jer su mogli da nas uhvate. Sabrija, Sabrija Bećirija su uhvatili. Reko je: "Idem kod sestre u Tavnik", polomili su mu dva rebra i odveli ga opet tamo. Rekli su mu: "Gde si hteo da ideš?" "Kući", "Zašto ti u Tavnik?" "Sestra mi je tu". Kad su ga dobro istukli, završili svoj posao, on im je pokazao odluku da je tog dana oslobođen.

On [Haljit Istrefi] je došao sa mnom, zaboravio sam put, izlazio je prema Bajru, pre Tunela, onaj put koji te vodi prema Vaganici, i izašli smo u Šipolj. Stali smo kod jedne radnje, kupio je dve kese bombona, te bombone još i dan danas moja deca pominju ostalo im je u sećanju: “Tata, kad smo bili mali doneo si nam bombone iz zatvora”. Haljit im je kupio: “Šta će ti to?” “Ondesi deci, imaš dvoje male dece”. I kupio je dve kese. Otišao sam kući, majka nije ni znala, niti je iko znao da ću taj dan doći kući, niko, niko, niko. Čak moj sin danas radi u policiji ovde u Mitrovici. Rekao je: “Tata, samo se sećam kad si doneo bombone, znam da si tada izašao iz zatvora”.

Korab Krasnići: Kad ste otišli kući, koga ste tamo sreli?

Ramadan Đeljoši: Majka je bila skroz sama, supruga mi je bila, dobro, tada su joj roditelji bili živi, bila je kod svoje majke. Jer kako mi je supruga govorila: “Neko je pričao ‘Njima će dati 20 godina, neko je pričao 30 godina, neko onako, neće ih pustiti, uništiće ih i tako’”. Deca, Valjmir, mlađi sin je imao godinu i po, progovorio je kod ujaka. Oni tamo su mu pričali: “Dođi kod ujke, dođi kod ujke”. Kad sam ih doveo te večeri, jer prvo nisam otišao po ženu i decu, bio sam malo sa majkom tu. Pojeo sam nešto, rekla mi je: “Šta želiš [da pojedješ]?” Rekoh: “Samo parče hleba i parče sira”, rekoh: “ništa drugo neću”. Dobro sam se najeo, činilo mi se da...

Kad je počelo da se smrkava, zbog demonstracija nisam hteo da me vide, znaš, bilo bi loše ako izađem. Otišao sam kad se uveče smrklo, pokupio sam ih, popio ceo čajnik čaja kod tašte, nebitno, uzeo sam decu. Ovaj drugi sin koji mi je u Nemačkoj, nisam ga dirao, otišao je do televizora, gleda, gleda kuću {gleda okolo}, mali dve i po godine, ne znam koliko je već godina imao. Kad mi je rekao: “Ujko, upali mi televizor”, zemlja mi se tresla ispod nogu, samo Bog zna.

Korab Krasnići: Koliko ste ostali?

Ramadan Đeljoši: Tri meseca, tri meseca i devet dana. Onda smo bili pod istragom sedam i po meseci.

Korab Krasnići: Šta se desilo?

Ramadan Đeljoši: Onda nakon sedam i po meseci... jer su došli kući kod nas i uzeli nam pasoše, da ne pobegnem negde ili nešto. Gani Redža je bio sudija, izašli smo na sud nakon sedam i po meseci, došao je Burhan, došao je Aziz, došli su na naše suđenje jer su njih pustili pre nas. I došli su na suđenje tu kod nas, bio je neki Rušit, radio je u “INA”, on je poznavao familiju našeg sudije.

I kažem mu: “Ako imaš nameru da nas kazniš, barem mi kaži pa da ja to kažem mojim drugarima i da bežimo negde”, ako ne, onda dolazimo svi tu. Rekao je: “Božija besa¹¹ albanska, ja vas u životu neću kazniti”. Gani Redža, on je i danas advokat. I kažem drugovima tako i tako. “Imam jednu vest”, rekao je: “kad vas pustimo, bežite negde jer će vas opet uhapsiti. Bežite kuda želite, bežite, sakrijte se, ali nemojte im pasti u ruke”. Oslobodili su nas, sećam se kao danas, održalo se suđenje, došli su svedoci.

Korab Krasnići: Koja je bila optužba?

Ramadan Đeljoši: Optužba? “Živi ili mrtvi, ne izlazimo živi dok ne odu silni direktori. Kao drugo, bacili su nam i to što smo tri dana i tri noći izgubili proizvodnju. Kao treće, narušili ste mir, narušili ste partiju” šta je to bilo, srpski komitet... mir ste narušili, kontrarevolucionari, član 141, sad ti uzmi pa vidi kakav je to član u to vreme bio.

Korab Krasnići: Imali ste i svedoke?

Ramadan Đeljoši: Da [imali smo] svedoke, izašli smo na suđenje, seli, došao je Ćazim Šalja, nama su rekli advokati: “Čutite”. Advokati nam nisu ni pare uzeli, samo prvi put sto evra Đurhan Dema, onda Bajram Keljmendi im je rekao, advokati koji su nas štitili, bili su Džafer Maljići, Avni Đakova, Đurhan Dema i Bajram Keljmendi, rekli su: “Nemojte nikako od njih da uzmete pare”. Nisu nam uzeli pare, štitili su nas. Oni su bili onamo {pokazuje prekoputa}, nas desetoro je ušlo. Pozvani su svedoci, pozvali su Ćazima Šalju, rekao je: “Tako i tako”, rekao je: “oni su ovako uradili, ali ja nisam znao ništa o tome”, znaš, onda je počeo da demantuje svoje reči. Muharem Misini iz Prekaza, ovaj stari, je ustao, jer nama su rekli: “Nemate pravo da govorite” Ustao je: “Ne laži”, rekao je: “ako je ptica ušla u ‘Trepču’, ti si video, ti si znao ko je. Star čovek a laže?” Vikali su, “Sedi, ne smeš da pričaš”. Postala je tišina, došla je odluka, oslobodili su nas u ime naroda.

Korab Krasnići: Šta se desilo nakon suđenja? Mogli ste da se vratite na posao?

Ramadan Đeljoši: Ispričaću šta se desilo nakon suđenja. Nakon suđenja, formirala se partija Narodne unije u Šipolju, ja sam izabran kao predsednik za Šipolje, imao sam 220 članova. Asman Tmava, možda ste čuli, onaj sudija koji je umro, on je bio u toj grupi. Sahit, on je u tužilaštvu, bio je u mojoj grupi, Ahmet Tmava u mojoj grupi, Sahit Tmava, ovaj Dževdet iz Kumanova, on je sad sudija, svi. Znači, kad sam izašao iz zatvora, bio sam predsednik za Šipolje, sa pečatom, sa svim, sa knjižicama. Tri puta je dolazila policija da me vodi, tri puta sam pobeo. I kažem... jer sam u kupatilu uvek postavljao stolicu, jer sam malo i bolestan {pokazuje leđa}, jer ja sam bio ko sveća [uspravan], ali od drugog štrajka sam ovakav ostao.

¹¹ U albanskom običajnom pravu, besa je reč časti, vere, poverenja, zaštite, primirja itd. To je ključni instrument za regulisanje individualnog i kolektivnog ponašanja u vreme sukoba i povezan je sa svetom gostoljubivošću ili bezuslovnom zaštitom gostiju.

Čim sam ih video, kuća mi je bila prekoputa, dole je bio sokak, čim sam ih video kod vrata, ja [stavim] stolicu blizu prozora jer je srećom prozor kupatila bio veliki, kod komšije u dvorište, izašao sam na drugu ulicu, do pekare u Šipolju. Tri puta, video sam da više ne ide, odem do Seljmana Gašija koji je u sudu i ostavim mu pečat i knjižicu i sve. "Vidi", rekao sam, "ja ne mogu više ovako, odlučio sam da idem u Nemačku". 23. maja [1990] sam pošao u Nemačku. Pasoš mi je izvadio pokojni Ljatif Beriša i Osman Tmava, njih dvojica. Rekao sam: "Osmane", kancelarija mu je bila ovde kod Kovača, tako se zove, tu je bio Ljatif Beriša: "Molim Dane?" Rekoh: "Pogledaj odluku koju mi je napisao Gani Redža, da li imam pravo na pasoš, da li smem da izvadim jer su mi uzeli".

Rekao je: "Daj ti to meni, imam ja jednog Žubija tamo, možda mogu preko njega da ti izvadim". Uzeo sam odluku, tamo su mi sve sredili, doneli su mi ovde kod opštine, sredili su mi pasoš i sve. 23. maja, ja sam se ukrcao u autobus za Makedoniju. Kad sam stigao na makedonsku granicu sa suprugom, imao sam sa sobom "Glas mladosti", gde je Bljerim Šalja napisao jedno pet-šest stranica o meni, imao sam pet [primeraka] "Riljindje", koji su pisali vesti o mom suđenju. Imao sam materijale, imao sam kasetu na nemačkom su snimili za rudnike, ja sam pričao dole. Sve sam to poneo sa sobom, mislio sam da će mi trebati u Nemačkoj.

Supruga je u pojas stavila novine i kasetu, skroz okolo, rekao sam joj: "Ti budi tamo sa decom, ja ću sedeti ovamo u autobusu, sam". I kad smo stigli na granicu sa Makedonijom, rekao sam šoferu da zaustavi, jer mi je jedan rekao: "Sačekaću te tu. Pomoći ću ti da izađeš", rekao je: "peške iz autobusa". A u Makedoniju me je odveo u "Grand", tako su zvali to mesto "Grand", znaš. Danas ne znam gde je to. Tu je šofer doneo dokumenta, skroz u prašini, jer sam išao kroz šumu, onda sam se sastao sa ženom i decom i direktno za Rumuniju, Bugarsku, Češku, izašli smo iz Češke, došao je čovek koji me je pokupio i odveo za Nemačku.

Podneo sam zahtev za azil u Karlsruhe, odatle su me odveli za Ulm, nedelju dana, iz Ulma su me odveli u grad Balingen. Kad je prošlo šest meseci, dobio sam papire, nemački pasoš. Oni su mi odmah našli posao, nisam mogao da kažem da sam bolestan, jer ti je trebala dozvola. Ušao sam u jednu fabriku tu, nastavio sam 16-17 meseci nekako i završio se rat. Osam godina sam ostao, osam godina, otišao sam '93, 2000. za novu godinu sam bio kući, ili četiri-pet dana pre 2000, ne, možda 2001. Došli smo na Kosovo, došli smo za nedelju-dve, jer sam dobio papire, kolima s decom.

Anita Susuri: Zašto ste odlučili da se vratite?

Ramadan Đeljoši: (smeje se) Došao sam u Šipolje, kad sam došao u Šipolje, ušli smo u naš sokak, pustio sam sinove. Sad kad već pitaš, stariji sin je imao 14 godina, ovaj drugi, 17 meseci je razlika među njima, ostavio sam ih tu i rekao: "Izađite sine i trčite", a onima kod kuće nisam ni rekao da se vraćam, prošlo je osam-devet godina. Kažem im: "Nađite kuću", jer je tu bila naša kuća. Brat, drugi brat, četiri kuće u nizu. Trčali su, trčali 50 metara, ja sam bio u kolima sa ženom, rekli su: "Da li je ova, da li je ona?" Četrnaestogodišnji sin: "Da li je ova?" Ja i supruga smo počeli da plačemo. "Bogami", rekli smo:

“nema više šanse da se tamo vratimo. Hleb i so ćemo ovde jesti”. I odlučili smo, nismo se više nikad vratili.

Korab Krasnići: Pomenuli ste sina koji je u inostranstvu.

Ramadan Đeljoši: On je sad otišao, kasnije je otišao, već sedam-osam godina. I više nisam išao.

Anita Susuri: Nakon rata, da li ste bili zainteresovani da se vratite u “Trepču”?

Ramadan Đeljoši: Prošlo je osam-devet godina da nismo dolazili, rat, supruzi su ubili, masakrirali strica sa dva sina. Kuću su im spalili, familija u lomu, dva starca, otac joj je preminuo sad, majka ranije. Meni je tata već umro, majka je ostala. Nikad nismo dolazili, da deca ne znaju gde im je kuća, to je... i odlučili smo se da više ne dolazimo. Radio sam i imao sve, čak sam imao para, skupljao sam da izgradim ovu kuću. I neki Abdulj Mućići iz Podujeva, njemu sam zahvalan dok sam živ, pomagao mi je po doktorima kao prevodilac tamo, jer sam bio bolestan. 30 injekcija sam primio od vrata do repa što se kaže. Znaš kakva je kičma, jedna ovde, jedna ovde, jedna ovde {pokazuje rukama} dok su mi zaustavili bol jer sam imao velike bolove.

Anita Susuri: To vam je sve od štrajka?

Ramadan Đeljoši: Da, od štrajka, od drugog štrajka, od drugog štrajka. Mene su mnogo mučili, od cele grupe mene najviše.

Anita Susuri: Kako ste se vratili u “Trepču” da radite?

Ramadan Đeljoši: Vratio sam se, zaboravljam. Mesec ili dva pre nego što je ušao KFOR, vratili su se iz Albanije brat sa suprugom, majka. Kad su se vratili, rekoh sigurno nemaju kući ništa. Uzeo sam kola “Golf 2”, kupio i skinuo sam dva zadnja sedišta i napunio, što se kaže, zejtin i sve šta mi je oko videlo. Ali kad sam došao ovde, sve su imali. Došao sam sâm, došao sam kući i ostao samo pet dana. Video sam ih i vratio se, ali ušlo mi je u glavi, video sam dvorište, trava do ovde {pokazuje prema grudima}, slomljeni prozori, lom su napravili, lom.

Sve što sam imao, ništa nije ostalo, sve po zemlji i sve oteto. Vratio sam se, ali to mi je ušlo u glavu kuda sam išao. Onda mi je supruga govorila: “Ti si bio”, rekla je: “kući, za tebe je lako, ti nisi zabrinut”. Uveče dok smo pili čaj, večerali: “Da idemo?” “Idemo” “Srećno nam bilo!” Stvari je stavila u mašinu da se peru, samo je one nove stavila u gepek i došao sam, sve sam ostavio tamo. Više se nisam vratio nikad, nikad, nikad. Sutradan je bio petak, kad si me pitala kako si došao ovde [u Trepču], izašao sam u grad u Mitrovici u subotu. Nisi imao kafić gde da sedneš, zatvoreno, “Ima jedan tamo”, tako su rekli.

Ljudi još uvek nisu skinuli brade od rata. I naslonio sam se prekoputa džamije, naslonio sam se na jednu banderu i samo gledao, nikoga nisam poznavao. Šta se ovo desilo, svi sa bradom, zašto? Kad baš ovaj moj drug, donese Bog pokojnog Azema Azemija, koji je umro. I prišao mi je, rekao: “Momče, što ne pričaš?” Rekoh: “Ne poznajem te”. Počeo je da se smeje, onda sam ga prepoznao i zagrlili smo se. Otišli smo u jednu kafanu gde su sada oni što seku drva, ta [kafana] je bila otvorena, seli smo napolje. Rekoh: “Šta želiš da pojedesh, da popiješ?” Rekao je: “Neću da jedem, dosta što sam te video”. I priča mi o svojim patnjama u ratu, tako je počeo.

Dok smo sedeli, došao je Šučuri Keljmendi, onog što su ga sad izabrali u odbor, nosio je tašnu. Rekao je: “I ja sam stigao iz Drača juče”. “Gde si Đeljoše”, jer su me nekad zvali Đeljoš, nekad Dan. Rekao sam: “Evo direktore, kako si, šta ima?” Odneo sam mu piće, rekao je: “Vidi”, kaže: “juče smo održali jedan sastanak na brzaka”, kaže: “prva grupa mora odmah da se vrati na posao”, rekao je: “ti si na spisku. Gde si bio do sada?” Nisam mu rekao za Nemačku, rekoh i ja u Albaniji, znaš.

Rekao je: “Uveo sam te u spisak” “Srećno, kad da počnem?” Rekao je: “Najkasnije za deset dana moramo da idemo da sredimo. Ti znaš kako je sve ostalo”. Rekoh: “Srećno nam bilo, direktore!” Odem kući uveče, kažem supruzi: “Vidi, mi nećemo otići, ja za deset dana počinjem da radim ovde. Molim te da li želiš tamo ili ovde?” “Bogami tamo nikad” “Srećno nam bilo!” I tako nakon jedno 15 dana sam se prijavio ovde dole i počeo sam da radim. Dobro, prvo smo čistili i to, došao je i Burhan i tako.

Anita Susuri: A u kakvom je stanju bio rudnik “Trepča”?

Ramadan Đeljoši: *Pihhh* {onomatopeja}, oni su to zloupotrebili, onu rudu gde je najbolja, najlakše da se izvadi, izvadili su šta su mogli. Mnogo su zloupotrebili i tako da sam nastavio s radom ovde. Ovaj drugi sin, jer je stariji tamo završio osam razreda. Tamo čim završiš četiri godine, odmah te nagrade. On je sve dobro završio, bio mi je najviše žao njih. Onaj mlađi je policajac, a ovom drugom su doneli garanciju za vizu. Radi u jednoj fabrici u Nemačkoj “Krombach” i tako, ovaj radi, onaj drugi je sa porodicom tamo.

Kaže mi: “Tata”, počeo je da radi u Koštovu, završio je srednju školu, ovaj drugi Valjmir je rekao: “Ja se neću ovde ženiti, dajem ti reč” rekao je, “uzeću [ženu] sa jednom rukom ili jednom nogom, ali ovde na Kosovu se neću ženiti”. Rekao je: “Govorim jezik” jer su završili škole, strani jezik im je bio engleski. Kad su Nemci dolazili u policiju ovde, moj je sin prevodio, nije bilo potrebno za Nemca ili Amerikanca jer je moj sin znao jezik. Završio je fakultet, prima 380 evra, on je u civil, ne može dobiti veći rang, samo da ode za Prištinu, kaže: “To mi je daleko”, i tako.

[Ovde se intervju prekida]

Korab Krasnići: Hoću da vas pitam o 17. februaru 2008, to je dan nezavisnosti Kosova, kako ste doživeli taj dan?

Ramadan Đeljoši: Nikada u životu nisam osetio veću radost. Ovaj sin koji radi u policiji, uhvatio me je dok plačem, rekao je: “Tata šta ti je?” Rekao sam: “Pa sine, za ovo se krv lila, koliko je ljudi ranjeno u armiji, armiji JNA, koliko su ljudi u sanduku doneli”, reko: “ti ne znaš, ti si mlad. Koliko ljudi”, rekao sam: “su uhapsili, koliko ljudi”, reko: “šta nisu oni radili, koliko se krvi lilo”, reko: “za ovaj današnji dan, za ovo Kosovo, za našu nezavisnost”. I ne znam, kao da sunce izlazi drugi put, ne znam kako da ti kažem, nije bilo većeg zadovoljstva.

I da dođe stvar (smeje se), da dođemo do toga da budemo ovakvi među sobom. Ali neka to, sad pričam o rudniku ovde gde sam. Bogami u petak je došao, rekao sam: “Moraš za tri dana”, rekao je: “u petak ću ići i da razgovaram sa onim ministrom”. “Imaš rok tri dana, četiri dana”. Svi radnici što su rođeni od 1955, razumeš, znači do ‘65, to je 280 ljudi. Šta će ih koštati da zaposli nekome sina, ako već moram da pričam jer neko ima po petoricu ili šestoricu. Da zaposle nekog sina, kao tada i da kažu: “Ajde vi drugi idite u penziju sa 40 posto, ionako još dve-tri godine i idete u penziju”.

Šta će time izgubiti vlada za rudare, da usreći jadnike, koliko su se mučili, to je, ne znam čoveče. Ali odlučio sam da to neću pustiti, trčaću za tim i da pojedem deset godina zatvora, ja opet neću dopustiti. Radi se o zakonu o radu, već pet godina nam ne prave a stalno tražimo. Znam šta zakon o radu traži, ima 15-16 tačaka, tu su članovi, treba da imaju budžet, a oni nemaju. Ali tu su dve stvari, ili nam dajte dve godine staža kad su nas Srbi oterali [s posla] ili mi zaposli sina i 75 posto te plate mi daj, ali još dve godine ću u penziju, i barem završim kao čovek. Da makar dve-tri godine uživam u penziji, da odmorim. Sa 90 evra da odeš u penziju, to je sačuvaj Bože!

Nema ni u svetu, da ideš tamo u Afriku daće ti... znači, moja majka nije radila a dobija starosnu penziju, a mi 40 godina ovde, izvini što ti kažem, ali pričam u globalu. Mi sa 40 godina [radnog staža] da dobijamo 90 evra. Ja sam stavio tri stenta, ovde sam se razboleo i Turčin mi je uzeo 9800 evra, naša bolnica mi je samo dala iglu i rekli su mi: “Nosi se odavde”. Žrtvovani rudar, hapšen, bolestan: “Nosi se odavde”, odveo me je kod Turčina. Tri dana sam ostao, tri stenta su mi stavili, imao sam infarkt. Kad sam izašao, sin je otišao u Nemačku, mlad jadničak, i tako. 9860 evra, imam sve račune. Ovaj Fehmi [Ferid] Agani, ko je u to vreme bio ministar? Uzimao je ljude sa kreveta i lečio ih, ali one koje je poznavao. Ja nisam imao nikoga, tako katastrofa.

Anita Susuri: Gospodine Ramadane, hvala vam za intervju!

Ramadan Đeljoši: Hvala vama!

Anita Susuri: Malo smo vas mučili.

Ramadan Đeljoši: I ja vas i vi mene (smeje se), šta ćeš, takav je život. Nema problema, nema problema.

Korab Krasnići: Hvala!

Ramadan Đeljoši: Da, da, treba da pričamo. Veruj mi.